

TAADDÜD-İ ZEVCÂT UYGULAMASI VE BU UYGULAMANIN HZ.

PEYGAMBER'İN AİLE HAYATINDAKİ YANSIMALARI*

THE PRACTICE OF TAADDUD AL-ZAWJĀT AND ITS REFLECTIONS ON THE FAMILY

LIFE OF THE PROPHET MUHAMMAD

SERAP TOĞUŞLU – ÖMER SABUNCU

ÖĞRETMEN - HARRAN ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI – DOÇ. DR.

stoguslu73@gmail.com - omersabuncu@harran.edu.tr

Öz:

Dünya üzerinde yaşayan insanların yaklaşık dörtte birinin kendisine model ve rehber olarak gördüğü bir dinin peygamberinin genelde hayatı, özelde ise evlilikleri her çağda Müslüman ya da gayrimüslim insanların dikkatini çekmiştir. 25 yaşlarında evlilik hayatına başlayan Allah Resûlü (s.a.s.), hayatının belli bir döneminde tek eşli bir aile hayatı sürerken belli bir döneminde de çok eşli bir hayat yaşamıştır. Bu araştırma, taaddüd-i zevcât uygulaması ve bu uygulamanın tarihî süreçte, İslâm dininde ve Hz. Peygamber'in aile hayatında tatbik edilme durumuna açıklık getirmeyi amaçlamaktadır. İslâm dininde bu uygulamaya referans olarak gösterilen en-Nisâ 3. âyeti ve Hz. Peygamber'in konuyla ilgili hadisleri hakkında bilgi verilmiş, taaddüd-i zevcâta dört kadımla sınırın olduğuna dair âlimlerin kabulünde hangi etkenlerin rol oynadığı tespit edilme çalışılmıştır. Bunun yanı sıra, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra hayatında fiilen yer verdiği bu uygulamada, aynı anda dokuz hanımla toplamda ise on bir hanımla evlilik yapmasının, Allah Resûlü'ne tanınmış özel bir hüküm olup olmadığı anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır. Bu amaçla İslâm Tarihi, Sıyer, Hadis ve Tefsir alanlarında telif edilen ilk dönem kaynakları ve Hz. Peygamber'in evlilik ve aile hayatını konu alan çağdaş çalışmalar taranmıştır. Elde edilen mevcut bilgilerden istifade edilirken hem dış hem de iç tenkide tabi tutulmuş; bu sırada tarihsel bir bakış açısıyla yaşadığı toplumsal şartlar göz önünde bulundurularak değerlendirmeler yapılmaya gayret edilmiştir. Günümüzde ise hem İslâm dünyasında hem batıda objektif ve hakkaniyetli değerlendirmeler olduğu gibi tarihi ve kültürel önyargılar ya da yanlış değerlendirmelerin hâkim olduğu da görülmekte, çalışmalara konu olmaktadır. Çalışma, ilk dönem kaynakları ışığında Hz. Peygamber'in eşleri ile ilişkilerine ışık tutması ve kendi zamanı ve şartları içinde algılanması açısından önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Sıyer, Hz. Muhammed, Taaddüd-i Zevcât, Câhiliye Dönemi, Hz. Peygamber'in Eşleri.

Abstract:

The life of a prophet of a religion that approximately one-quarter of the world's population sees as a model and guide has attracted the attention of both Muslims and non-Muslims throughout the ages, particularly regarding his marriages. The Messenger of Allah (pbuh) began his married life at around the age of 25. In a certain period of his life, he led a monogamous family life, while in another period, he practiced polygamy. The aim of this research is to clarify the practice of taaddud al-zawjât and the application of this practice in the historical process, in the religion of Islam and in the family life of the Prophet Muhammad (pbuh). The verse an-Nisâ 4/3. and the Prophet's hadiths on the subject, which are cited as references to this practice in Islam, have been given information about the factors that play a role in the acceptance of the scholars that there is a limit of four women in polygamy. In addition, it is tried to make clear whether the Prophet's marriage to nine wives at the same time and eleven wives in total was a special provision granted to the Messenger of Allah in this institution, which he included in his life after his migration to Medina. For this purpose, early sources in the fields of Islamic History, Sırah, Hadith and Tafsir and contemporary studies on the Prophet's marriage and family life were reviewed. While utilizing the existing information obtained, both external and internal critiques have been applied; during this process, efforts have been made to evaluate the historical context and the social conditions in which the Prophet lived. In contemporary times, both in the Islamic world and in the West, there are objective and fair assessments as well as prevailing historical and cultural prejudices or misinterpretations, which have become subject of researches. The study is significant in shedding light on the relationships of the Prophet Muhammad with his wives in light of early sources and in understanding them within the context of his time and circumstances.

Keywords: Sırah, Prophet Muhammad, Taaddud al-Zawjât, Jâhiliyya Period, The wives of the Prophet Muhammad.

MAKALE TÜRÜ ARTICLE TYPE	GELİŞ TARİHİ RECEIVED	KABUL TARİHİ ACCEPTED	YAYIN TARİHİ PUBLISHED	ORCID NUMARASI ORCID NUMBER
Araştırma Makalesi/Research Article	14.09.2024	15.12.2024	31.12.2024	0000-0001-7286-3057 0000-0001-8424-8481
İNTİHAL/PLAGIARISM		DOI NUMARASI/DOI NUMBER		
Bu makale intihal tarama programıyla taranmıştır. This article has been scanned via a plagiarism software.		https://doi.org/10.62188/ilahiyat.1549959		
ATIF/CITE AS				
Kayahoglu, Metin – Gül, Halim. "Sa'dî-i Şîrâzî'de Bazı Tasavvufi Kavramlar / Some Sufi Concepts in Sa'di Shirazi". <i>ilahiyat</i> 13 (Aralık/December 2024): 151-173.				

* Bu makale "Hz. Peygamber'in Evlilikleri Etrafındaki Tartışmalar" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan insan, toplum içinde yaşayabilme ve toplum içinde hayatta kalma becerileri geliştirmiştir. İnsanların bir araya gelmeleriyle oluşturdukları cemiyetler, yaşam biçimleri ve inançlarına muvafık medeniyet anlayışları geliştirmişlerdir. Evlilik, her kültür ve medeniyette varlık gösteren bir kurum olmakla birlikte ortak özelliklerinin yanı sıra birbirlerinden farklılık gösterdiği bazı hususlar da olmuştur. Dünya tarihi boyunca muhtelif toplumlarda farklı evlilik çeşitleri ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında en fazla rastlanan tek eşlilik olmakla birlikte¹, taaddüd-i zevcât/çok kadınla evlilik de var ola gelmiştir. Toplumların yaşam tarzı, kültür ve gelenekleri, kadın-erkeğin toplumdaki nüfusa oranları, ekonomik imkân ve ihtiyaç, sosyal hayattaki statüleri, coğrafi şartlar gibi etkenlerle yakından alakalı olan taaddüd-i zevcât, tarihte köklü bir geçmişe sahiptir.²

Çeşitli tanımları yapılmakla beraber genel itibariyle yasaların onay verdiği şekilde karşı cinsten en az iki kişinin yaşamlarını birleştirdikleri,³ belirli hak ve yükümlülüklerini gerekli kılan, çok yönlü ve içerikli ilişkiler dizesine evlilik denilmektedir.⁴ Çok evlilik manasına gelen poligami, bir erkek veya bir kadının birden fazla eşe sahip olmasıdır. Poligami; bir erkeğin çok kadınla evliliği polijini, bir kadının çok erkekle evliliği poliandri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.⁵

Taaddüd-i zevcât yukarıda belirtilen evlilik türleri arasında polijini olarak adlandırılan evlilik türüne karşılık gelmektedir. Taaddüd-i zevcât, saymak ve çok sayıda olmak manalarına gelen taaddüd (تعدد) kelimesi⁶ ile evlilik vesilesiyle bir erkekle izdivaçta bulunan olan kadın manasında

Arapça (زوجة) kelimesinin çoğulu olan (زوجات) kelimelerinin birleşmesinden oluşmaktadır.

Taaddüd-i zevcât (الزوجات تعدد) kavramının sözlük anlamı kadın eşlerin birden fazla olması manasına gelmektedir.⁷ Sünnî istilahtaki manası ise Şeriatın muvafık bulunduğu şekilde birden fazla ve dörde kadar kadınla evlenebilme ruhsatı manasında kullanılmaktadır.⁸

Hz. Peygamber İslâm'ın Medine döneminde taaddüd-i zevcât uygulamasına başvurmuştur. İslâm âlimleri Hz. Peygamber'in dörtten fazla evliliğini ona özel bir durum olduğu hususunda icmâ halindedirler.⁹ Bununla birlikte eş sayısını sınırladığı kabul edilen en-Nisâ 4/3. âyetin nâzil olmasından sonra onun da bu dört sınırına uyduğunu, eşlerinden yalnızca dördüyle evlilik ilişkileri içinde bulunduğunu ifade eden müellifler de mevcuttur.¹⁰ Bu müellifler görüşleri için Ebû Rezîn el- Ukaylî'den Allah Resûlü'nün, Sevede, Ümmü Habîbe, Safiyye, Meymûne, ve Cüveyriye'yi geri bırakıp, Zeynep, Hafsa, Âişe ve Ümmü Seleme'yi ise yanına aldığı belirten rivayeti,¹¹ referans

¹ Mustafa E. Erkal, *Sosyoloji* (İstanbul: Filiz Kitabevi, ts.), 77.

² Kevser Kâmil Ali - Sâlim Öğüt, "Çok Evlilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/365.

³ Yekta Saraç (ed.), *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* (İstanbul: Risale Yayınları, 1990), 1/490.

⁴ Yaşar Aktaş, *Bir Bakışta Toplum Bilim* (İstanbul: Paradigma Kitabevi Yayınları, 2013), 130.

⁵ Birsan Gökçe, "Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (Aralık 1978), 7-21.

⁶ Ebû'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l- Arab* (Beirut: Dâru Sadr, 1414-1994), 3/281.

⁷ Ahmed Humeyd Ömer, *Mu'cemü'l-Lugatü'l-Arabiyyetü'l-Muâsıra* (b.y. Alemü'l-Kütüb, 1429-2008), 2/1007.

⁸ Elmalılı Hamdi Yazır, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kamusu*, ed. Sıtkı Güllü (İstanbul: Eser Neşriyat, 1997), 5/155; Ali Rıza Demircan, "Teaddüd-i Zevcât", *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı (Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi)* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006), 243.

⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr*, thk. isâmüddin es-Sabâbatî (Mısır: Dâru'l-Hadis, 1413-1993), 6/179.

¹⁰ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2009), 571-572; İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012), 1/578; Salih Tuğ, "Hz. Muhammed'in Evliliklerinde Kronolojik Yapı", *Hz. Peygamber Ve Aile Hayatı* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006), 277-278; Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010), 422.

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî İbn İshak, *Siretü İbn İshâk*, thk. Süheyl

almışlardır. Çalışma, Nisâ Sûresi 4/3. âyeti ve Ahzâb Sûresi 33/50,51,52. âyetlerin Hz. Peygamber'in aile hayatındaki yansımalarına, yaklaşık on yıl süren çok eşlilik hayatına, bu sırada onlarla olan münasebetlerine gerek hayatta gerekse de vefatından sonra ilk dönem İslâm toplumunun Hz. Peygamber'in eşlerine karşı tavır ve davranışlarına ve onlara yönelik uygulamalarına yer vererek bu konudaki bazı yanlış anlaşılmalara ışık tutmayı hedeflemektedir. Çalışma esnasında zaman zaman taaddüd-i zevcât yerine Türkçe karşılığı olan çok kadınla evlilik kelimesi de kullanılacaktır.

1. İSLÂM'DA ÇOK KADINLA EVLİLİK

İslâm dini, medeni açıdan bekârlığı tasvip etmemiş ve örnek alınacak bir hayat tarzı olarak görmemiştir. Bununla birlikte bekâr olmak yasaklanmamış, bireyin tercihine bırakılmıştır.¹² İslâm, bir kadının birden fazla erkekle aynı anda evlilik yapmasını (poliandri), en-Nisâ 4/24. âyetle¹³ yasaklamıştır. Kadının birden fazla erkekle ilişkisiyle, neseplerin değersizleşmesi, karışması, toplum içinde fesat ortaya çıkarak yeni kuşakların harap olması tehlikesi nedeniyle yasaklanmıştır. Zinanın her çeşidi, aynı cinsten fertlerin birlikte yaşamaları ya da bu durumun, evlilik olarak tasdik edilmesi gibi durumlar da kesinlikle yasaklanmıştır.¹⁴ Tarihin hemen her döneminde evlilikler toplum tarafından sınırlandırılmakla¹⁵ birlikte bu durumun istisnaları da insanlık tarihinde görülmüştür. İslâm dini, erkek ve kadının fiziksel, biyolojik, psikolojik ve sosyal yapısına uygun bir dengeyi nikâh ile sağlamış, erkek ve kadın arasındaki ilişkileri belirli sınırlarla düzenlemiştir. Bunun dışında kalan ilişkileri ise meşru kabul etmemiştir.¹⁶ İslâm'ın, Câhiliye döneminde var olan taaddüd-i zevcât uygulamasına yönelik yaptığı düzenlemeler, aile yapısının korunmasına ve kadının mağduriyetlerini izale etmeye yönelik olmuştur.¹⁷ İslâm, Câhiliye Araplarında uygulanan nikâh şekillerinin bir kısmını reddedip bir kısmını onaylamış ya da tadil ederek kabul etmiştir.¹⁸ Câhiliye Araplarının sosyal ve kültürel hayatlarında yer alan çok kadınla evlilik yadığanan bir durum olmayıp o dönemin Arap örfünde yer alan bir uygulamaydı. İslâm, ilgili Kur'an âyetleri ve Hz. Peygamber'in uygulamaları doğrultusunda, bu örfü adalet çerçevesinde kabul etmiş ve uygulama alanına koymuştur.

1.1. KUR'AN'DA ÇOK KADINLA EVLİLİK

Birden fazla kadını aynı nikâh altında bulundurmanın serbest ve hudutsuz olduğu bir dönemde nazil olan Nisâ Sûresi 4/3. âyeti dışında Kur'an'da erkeklerin nikâhları altında bulundurabilecekleri kadınların sayılarıyla ilgili başka bir âyet bulunmamaktadır.¹⁹ Bu âyet ışığında sağlıklı bir sonuç elde edebilmek ancak ilgili âyetin indirildiği zamanda yaşayan insanlar, onların buldukları şartlar ve âyetten kastedilen anlamın tespiti ile mümkündür.²⁰ Kur'an'da yer alan her bir bölümün, nazil olduğu dönemin tarihsel kontekstinde okunması, onun nesnel anlamını tespitinde öncelik arz etmektedir. Bu biçimsel okumada ise öne çıkan birinci husus esbâb-ı nüzûle başvurmayı gerekli kılmaktadır.²¹ Haddizatında Kur'an'ın şer'î hükme delâletinin olası sınırlarını tespit etmede âyetlerin lafzı yanında onların karşılık bulduğu anlam ve olgunun

Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1398–1978), 269; Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1410–1990), 8/158– 159.

¹² Ziya Kazıcı, *Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2009), 46.

¹³ en-Nisâ 4/24. "Elinizin altında bulunan câriyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kıldım." *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012).

¹⁴ Hüseyin Hatemi, *Kadının Çıkış Yolu İlahi Hikmette Kadın* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 100.

¹⁵ Nihat Nirun, *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür* (Ankara: Ankara Kültür Merkezi Yayını, 1994), 22.

¹⁶ Salih Aybey, "Dünden Bugüne Modernleşme Bağlamında Ailenin Değişim ve Dönüşümü", *Aile ve Modernite*, ed. Salih Aybey vd. (Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 2017), 111.

¹⁷ Adnan Demircan, "Câhiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", *İSTEM: İslam San'at, Tarih, Edebiyat ve Müsiki Dergisi* 1/2 (2003), 19.

¹⁸ Mücteba Uğur, *Hicri Birinci Asırda İslam Toplumu* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980), 19; Adnan Demircan, "Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh", *Diyanet İlmî Dergisi* 49/3 (2013), 21.

¹⁹ Mahmut Kaya, *Dünden Bugüne Çok Eşlilik* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2008), 72.

²⁰ İbrahim Acar, "Poliğami Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Ekev Akademi Dergisi* 1/2 (1998), 196.

²¹ Adnan Demircan, "Kur'an'ın Nüzûl Dönemi Putperest Arapları İçin Kaynaklığı Üzerine", *İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Müsiki Dergisi* 2/4 (2004), 55.

TAADDÜD-İ ZEVCÂT UYGULAMASI VE BU UYGULAMANIN HZ. PEYGAMBER'İN AİLE HAYATINDAKİ YANSIMALARI

tarihî ve kültürel arka planı, indirildiği toplumsal şartların içinde kendilerinin muhatap alındığı ilk kimselerle diyalektik münasebeti, şer'î ahkâmın “makâsıd” denilen temel ilke, amaç ve bütüncül anlatımının her biri önem taşımaktadır. Nasların tarihsel bağlamı ve ilk dönemden beri nakledilen sözlü ve amelî geleneği içeren Sünnet ve İcmâ da bu konuda üzerinde durulması gereken önemli unsurlardır.²²

en-Nisâ 4/3. âyetin indiriliş sebebi ile ilgili rivayet bulunmamakla birlikte, yetim malını yemeyi yasaklayan ve yetim kızların korunmasını emreden bir önceki en-Nisâ 4/2. Âyetinin ardından indirildiği, sonrasında ise konuya uygun şekilde ayrı bir meseleye geçtiği rivayet edilmektedir.²³ Müfessirlerin ekseriyetine göre; “Hz. Âişe'nin ablası Esmâ'nın oğlu Urve b. Zübeyr, Hz. Âişe'den, en-Nisâ 4/3. âyetin manasını sormuş; Hz. Âişe de “Ey kardeşimin oğlu! Bu âyet, velisinin velayeti altında bulunan ve velisini malına ortak eden yetim kızdan bahsetmektedir. Zamanla kızın malı ve güzelliği veliliğini üstlenen erkeğin hoşuna giderdi. Bu nedenle velisi onunla evlenmek istemekle birlikte kızın mehrini hakkaniyetle vermez ve adaleti davranmazdı. İşte âyette o velilerin velayetlerindeki yetim kızların haklarında adalet etmedikçe ve onların mehirlerini hakkaniyetli bir şekilde yükseltmedikçe evlenmelerini yasaklamaktadır. Bu durumun haricinde kalan diğer kadınlarla evlenmeleri emrolunmaktadır.”²⁴ demiştir. Hz. Âişe (ö. 58/678), İbn Abbas (ö. 68/687-88), Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713 [?]), Mücahid (ö. 103/721) ve İkrime (ö. 105/723) gibi sahâbe ve tabiînin önde gelen müctehidlerinden aktarılan rivayetlere göre âyet, hem yetimler hem de kadınlarla ilgili olarak adaleti temin etmek, yetim kızların mallarının haksız biçimde yenmesini engellemek, yetimlerin mehirlerinde adaleti sağlamak amacıyla indirilmiştir.²⁵ Muhammed Abduh (1849-1905) âyette yer alan çok eşlilik hususunun ikinci derecede bir konu olarak yer aldığını belirtmektedir.²⁶

İslâm kültüründe taaddüd-i zevcâta dört kadınla evlenme sınırının en-Nisâ 4/3. âyete dayandığı genel olarak kabul görmüştür. İlgili âyetin literal manasından dört ile sınırlama anlamını çıkarmayı mümkün görenlerin yanı sıra bu sınırlama manasının âyette açık ve kesin bir şekilde olmadığı, Medine örfüne dayanan Müslümanların icmâsı neticesinde ortaya çıktığını savunan müellifler de bulunmaktadır.²⁷ Ayrıca Şia ve Zâhiriler iki, üç ve dört rakamlarını toplayarak elde ettikleri dokuz rakamından hareketle dokuz kadına kadar kadınla evlenilebileceği neticesine ulaşmışlardır.²⁸ Cemâleddin Kâsımî de (1866-1914), Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) ve Şevkânî'den çeşitli nakillerde bulunarak âyetin dört kadınla sınırlama anlamına gelmediğini savunmaktadır. Hz. Peygamber'in dörtten fazla eşleri olan sahâbiyi boşattığına dair hadisleri ise illetli bulurken

²² Ali Bardakoğlu, *İslâm Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşmek*, ed. Mustafa Çağrı (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016), 249.

²³ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis* (Kahire: Dâru'l-İhyâi'l-Kütübü'l-Arabî, 1393-1973), 8/14.

²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Câmi' u's-Sahîh*, thk. Mustafa Deyb el-Biğâ (Beirut: Dâru İbni Kesîr, 1407-1987), “Nikâh” 44 (No. 4846); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac Müslim, *el-Câmi' u's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbaki (Beirut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, t.s), “Tefsir” 3018 (4/2314-2315); Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 7/531-541; Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûlü'l-Kur'an*, thk. Kemâl Bisyûnî Zegûlî (b.y: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1411-1990), 146-147; Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk. Muhammed Sadık el-Kamhâvî (Beirut: Dâru'l-İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1405-1984), 2/341; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Berduni - İbrahim Atfiş (Kahire: Dâru Kütübü'l-Mısriyye, ts.), 5/11; Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân il-'Azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Selâme (b.y.: Dâru Tayyibe, 1420-1994), 2/207-209; Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed Aynî, *Umdetü'l-Kârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beirut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, t.s), 20/66; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, 2015), 2/562-563; Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'an* (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1994), 2/378.

²⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 7/535-536; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2/341-342; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr* (Beirut: Dâru'l-Fikr, t.s), 2/427-428.

²⁶ Muhammed Abduh - Muhammed Reşid Rıza, *Menâr Tefsiri*, çev. Rahmi Yaran - Mehmet Erdoğan (İstanbul: Ekin Yayınları, 2011), 4/404.

²⁷ Yusuf Ziya Keskin, “Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (2001), 8; Mustafa Yıldırım, “Nisâ Suresi 3. Ayet Bağlamında Çok Eşlilik Meselesi” (Dinlerde Nikâh Milletlerarası Tartışmalı İlimi Toplantı, İzmir, 2012), 539; Adnan Demircan, “Hz. Peygamber'in Çok Kadınla Evliliği Üzerine Bazı Düşünceler”, *Müminlerin Anneleri*, ed. Adnan Demircan - Ömer Sabuncu (İstanbul: Siyer Yayınları, 2017), 31-32.

²⁸ İbn Kesîr, *et-Tefsîr*, 2/209.

Allah Resûlü'nün dokuz eşinin olmasının ise ona tanınmış özel bir durum olduğuna dair malumata delillendirilmeye muhtaç görür.²⁹ Bu tartışmalar ile ilgili Haşim Özdaş, Arapçanın inceliklerine vakıf olan birinin en-Nisâ 4/3. âyette yer alan “mesnâ ve sülâse ve rubâ” ifadelerinden bir erkeğin en fazla dört kadınla evlenebileceğine delalet ettiğini anlayabileceğini iddia eder. İlgili âyetin dörtten fazla eş alınabileceği başka bir deyişle sınırlama anlamı vermediğini iddia eden müelliflerin görüşlerinin isabetsiz olduğunu savunur.³⁰ Ancak âyetlerin nüzûlünde etken olan tarihi arka plan ve indiriliş süreci doğru tespit edilemediği takdirde yalnızca Arapça dil bilgisi ile âyetler yanlış anlamlandırılma ve dolayısıyla yanlış anlaşılmalara mahal verebileceğini göz önünde bulundurmamak gerekmektedir.³¹

Nisâ Sûresi'nin hicretin 8. yılında³² ve 98. sırada nâzil olduğu kaydedilmektedir.³³ Buna göre Sûre, Bedir, Uhud, Hendek Gazveleri ve Hayber'in ele geçirilmesinden sonra H. 8. yılda gerçekleşen Mûte savaşı ve Mekke'nin fethine paralel bir zamanda indirildiği söylenebilir.³⁴ Bu periyot Allah Resûlü'nün yaşadığı Medine döneminin son zamanlarına tekabül etmektedir. Sûre, evlilik, miras, kadın haklarının tespiti gibi sosyal ve hukukî kaideler, emir ve tavsiyeleri ihtiva etmektedir.³⁵ Nisâ Sûresi 4/3. âyette, mümin erkekler yetim kızlarla evlenildiği takdirde adaletli davranmaları konusunda uyarılırken bu konuda endişeye düştükleri takdirde yetim kızlar dışındaki kadınlarla iki, üç, dörde kadar evlenebilecekleri salık verilmektedir. Birden fazla izdivaç yaptıkları takdirde ise adaletten sapmamak adına bir eş ile yetinmeleri ya da câriyeleri ile iktifâ etmeleri gerektiği vurgulanmaktadır.³⁶ Sahâbenin geride bıraktığı yetim kızlarının himayeleri konusunda yaşanan durumun bir örneği Hz. Hamza'nın kızı Ümâme (ö. 65/685'ten sonra) ile ilgili kaydedilmiştir. Annesi Selmâ bint Umeys, babası Hamza b. Abdülmuttalib olan Ümâme bint Hamza, H. 7 (M. 629) senesine kadar Mekke'de yaşamıştır. Allah Resûlü Mekke'de umretül-kazâ sırasında vazifelerini yerine getirip Medine'ye geri dönerken Ümâme peşlerine takılarak Medine'ye gitmiştir. Medine'ye ulaştıklarında ise Ümâme'nin himayesi konusunda Hz. Ali, Zeyd b. Hârise ve Ca'fer b. Ebû Tâlib ihtilafa düşmüşlerdir. Hz. Peygamber de Ümâme'yi yanlarında kalmasını uygun bulduğu teyzesi Esmâ bint Umeys ve kocası Ca'fer b. Ebû Tâlib'e vermiştir. Bu konuyla ilgili başka bir rivayette ise İbn Abbas'ın Hz. Peygamber'e Ümâme ile evlenmeyi düşünmesini teklif ettiği, onun da Hz. Hamza'nın süt kardeşi olduğunu, dolayısıyla da nikâhın haram olduğunu belirterek caiz olmadığını belirttiği nakledilmektedir.³⁷

Kur'an, nüzûl döneminin en önemli kaynağıdır; tarihsel ve toplumsal şartlar ile irtibat içindedir.³⁸ Kur'an metni, hem Hz. Peygamber'in sîreti hem de indirildiği dönemin tarihine ışık tutması açısından önem arz etmektedir. Bu husus bazen sorulan bir soruya cevap niteliğinde olurken bazen de ortaya çıkan özel bir durumun çözüm önerisi şeklinde ortaya çıkabilmiştir. Kur'an'ın indirildiği tarihle irtibatı İslâm yorum geleneğinde esbâb-ı nüzûlle ilişkisine dayanmaktadır.³⁹

²⁹ Cemâleddin el-Kâsımî, *Mehâsinü't-Te'vîl*, thk. Muhammed Basil Uyun es-Sevved (Beyrut: Dâru Kütübül-İlmiyye, 1418-1997), 3/16-17.

³⁰ Haşim Özdaş, “Nisâ Sûresi 3. Âyetinin Dörtten Fazla Evliliğe Delaleti Meselesi Üzerine Bir İnceleme”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2020), 448-449.

³¹ Salih Akdemir, “Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu” (Kur'ân'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu, İstanbul, 2011), 195.

³² Ömer Özsoy - İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kuran Fihristi)* (Ankara: Fecr Yayınları, 2019), 799; Mahmûd Muhammed Garîb, *Teaddüdü'z-Zevcât beyne Hakâiki't-Tenzil ve İftirââti't-Tadlîl* (Kahire: Dârü'l-Kalem, 1423-2004), 44.

³³ Derveze, *et-Tefsîrül-Hadis*, 8/7.

³⁴ Nu'mânî Mevlânâ Şiblî, *Son Peygamber Hz. Muhammed Sîretü'n-Nebî*, çev. Yusuf Karaca (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), 315- 318.

³⁵ Sûre, ayrıca insan haklarına saygı, eşlerin birbirleri üzerindeki hakları, teyemmüm, çıplaklık, sarhoşluk gibi Kur'an ve süünetin hükümlerinin kaynak olarak alınması konusunda emir ve tavsiyeleri içermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Derveze, *et-Tefsîrül-Hadis*, 8/7-8.

³⁶ Derveze, *et-Tefsîrül-Hadis*, 8/8.

³⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/125-126; Belâzürî, *el-Ensâb*, 4/283.

³⁸ Adnan Demircan, “Kur'an'ın Nüzûl Dönemi Putperest Arapları İçin Kaynaklığı Üzerine”, *Bir Bilim Olarak Siyer ve Kaynakları*, ed. Adnan Demircan (İstanbul: Siyer Yayınları, 2014), 118.

³⁹ Ömer Özsoy, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları* (Otto Yayınları, 2021), 152.

Ümâme'nin himayesi ile ilgili rivayet, o dönem İslâm toplumunda var olan yetim kalan kızlar problemini yansıtması açısından önem arz etmektedir.

1.2. Hadislerde Çok Kadınla Evlilik

Hadisler, Allah Resûlü'nün hayatı, içinde yaşadığı toplum ve çok sayıda tarihi olay hakkında malumat ihtiva ettiği için İslâm Tarihi ve Siyer ilim dalları açısından önemli kaynak değerine sahiptir. Bu anlamda hadis kaynaklarındaki rivayetlerin tarihi ehemmiyetini iyi değerlendirmek gerekmektedir. İslâm müctehidlerinden Şevkânî (ö. 1250/1834), bir erkeğe aynı anda dörtten fazla kadınla evli olmanın haram kılındığına dair âlimlerin icmâsının, Hz. Peygamber'in hadislerine dayandığını ifade etmektedir. Buna göre Allah Resûlü, İslâm'ı kabulü esnasında dörtten fazla eşi olanların eşlerinden ayrılmaları gerektiğini emretmektedir.⁴⁰ İmam Şâfiî bu konuda (ö. 204/820) "Allah'ın emirlerini tebyîn eden Resûlullah'ın sünneti delâlet ediyor ki ondan başka hiç kimseye dörtten fazla kadını aynı anda nikâhı altında toplaması câiz değildir."⁴¹ demektedir. Bu konudaki nakledilen rivayetlerde Hz. Peygamber çoğunluğu Sakîf kabilesinden olan ve Müslüman oldukları sırada dörtten fazla eşleri bulunan Gaylân b. Seleme (ö. 23/644),⁴² 'Urve b. Mes'ûd (ö. 9/630),⁴³ Nevfel b. Muâviye (ö. 60-64/679- 689),⁴⁴ Hâris b. Kays⁴⁵ ve Safvân b. Umeyye'ye (ö. 42/661)⁴⁶ hanımlarından dört tanesini seçerek diğerlerini boşamaları yönünde talimat vermektedir. İbn Abdülber (ö. 463/1071), yukarıda belirtilen hadisleri naklettikten sonra senetlerinin zayıf, tamamının illetli olduğunu ifade eder. Konuyla ilgili Hz. Peygamber'den bu durumla mütenakız herhangi bir malumatın nakledilmemesini ise rivayetleri destekler mahiyette görür.⁴⁷ Yusuf Ziya Keskin de bu rivayetlerin sıhhati ile ilgili yaptığı çalışma neticesinde rivayetlerin usûl açısından zayıf olmalarına rağmen Sahâbî ve Tâbiîn uygulamaları ve konuyla ilgili ümmetin icmâsının nakledilen rivayetleri doğruladığı sonucuna varmaktadır.⁴⁸

İlk dönem İslâm toplumunun bir parçası olan ve toplumsal hayatın birçok alanında faaliyet gösteren câriye ve kölelerin hak ve sorumlulukları, evlilik ve boşanma hukukuna dair ahkâm, Kur'an ve Hz. Peygamber'in hadislerinde yer almaktadır.⁴⁹ Hadis kaynaklarında, bir kölenin kaç kadınla izdivaçta bulunabileceğine dair açtıkları bâbda yer alan rivayetler bir erkeğin aynı anda en fazla dört kadınla evlenebileceğine dair delil olarak kullanılmıştır. Bu hususta mevkuf ve maktû hadisler delil getirilirken merfû hadisin olmadığı görülmektedir. Câriyelerin iddeti hakkında ise merfû hadis nakledilmiştir. Hz. Peygamber'den "Câriyenin talâkı iki talâk, hayzı da (temizlenmesi,

⁴⁰ Şevkânî, *Neylül-Evtâr*, 6/178.

⁴¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1410-1990), 5/53.

⁴² Şâfiî, *el-Ümm*, 5/53, 175; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî Abdürrezzak es-San'ânî, *el-Musamef*, thk. Habîbürrahmân el-A'zamî (Beyrut: el-Meclisül-İlmî, 1403-1982), 7/162 (No.12621); Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî İbn Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnaûd - Âdil Mürşid (b.y: Müessesetü'r-Risâle, 1421-2001), 8/220 (No.4609).

⁴³ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (b.y: Merkezü Hacer li'l-Buhûs ve'd-Dirâsetü'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 1432-2011), 14/328-329 (No.14171,14172).

⁴⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, 4/281; 5/175; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, 14/329 (No.14174); Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' Begavî, *Şerhu's-Sünne*, thk. Şuayb el-Arnaûd - Muhammed Zuheyr eş-Şâviş (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1403-1983), 9/90 (No.2289); İbn Kesîr, *et-Tefsîr*, 2/212.

⁴⁵ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbn Ebû Şeybe, *el-Musamef*, thk. Saîd Lahhâm (b.y: Dâru'l-Fikr, t.s), 3/405; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (b.y: Dâru İhyâi'l-Kütübü'l-Arabî, t.s), "Nikâh" 41 (No.1952); "Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Süneni Ebû Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnaûd - Muhammed Kâmil Karabalı (b.y: Dâru'r- Risâletü'l-Âlemiyye, 1430-2009), "Talâk" 25 (No.2241); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, 14/326 (No.14168-14169).

⁴⁶ Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Seyyid Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1386-1966), 3/269 (No.93); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, 14/326 (14166).

⁴⁷ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî İbn Abdülber, *et-Temhîd Limâ fi'l-Muvatta' mine'l-Me'ânî ve'l-Esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Ulvî - Muhammed Abdülkebîr el-Bekrî (Fas: Vezâretü'l-Umûmu'l-Evkâf, 1387-1967), 12/58.

⁴⁸ Keskin, "Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili", 20.

⁴⁹ Ali Hatalmış, *Erken Dönem İslam Tarihinde Kölelik ve Cariyelik* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 28.

kur“) iki hayızdır”⁵⁰ ve Hz. Ömer’den “Köle iki kez evlenir, iki kez boşar; câriyenin iddeti ise iki hayızdır, eğer hayız olmuyorsa iki ay ya da bir buçuk ay iddet bekler”⁵¹ şeklinde rivayet edilen hadisler bir erkeğin en fazla dört kadınla evlenebileceğine dair delil olarak kullanılmıştır.⁵² İbn Ebû Şeybe, Hz. Ömer (ö. 23/644), Hz. Ali (ö. 40/661), Hz. Hasan (ö. 49/669), Şa’bî (ö. 104/722), Mücâhid (ö. 103/721), Atâ b. Ebû Rebâh’tan (ö. 114/732) kölenin iki kez evlenebileceğine dair haberleri naklettikten sonra sahâbenin bu konuda icmâsı olduğunu belirtmektedir. Hz. Ömer’in kölenin iki kez evleneceğini belirten bir kişi karşısında itiraz etmeden sessiz kalmasını bu durumu kabullenmesine yorumlar. Bununla beraber Sâlim (ö. 106/725) ve Kâsım’dan (ö. 107/725 [?]) kölenin en fazla dört kadınla evlenebileceğine dair rivayetlerini de nakleder.⁵³ İbn Hacer (ö. 852/1449), Hz. Peygamber’den nakledilen merfû hadisin isnadının zayıf olduğunu kaydederken mevkûf ve maktû hadisleri naklettikten sonra herhangi bir yorumda bulunmaz.⁵⁴ Serahsî (ö. 483/1090 [?]) yukarıda belirtilen hadisleri kaydettikten sonra kölenin durumunun, hür erkeğin durumunun yarısı olduğunu bu yüzden hür erkeğin de en fazla dört kadınla evlenebileceği hükmünü çıkarmıştır.⁵⁵ Mâverdî (ö. 450/1058), Hz. Ömer’in “Köle iki kez evlenir, iki kez boşar, câriye ise iki ay hayız bekler.” hadisine sahâbe tarafından itiraz eden kimsenin bulunmamasını ve Süfyân b. Uyeyne’nin (ö. 198/814) “Hz. Peygamber’in ashâbının bu husus üzerinde icmâsı bulunmaktadır.” şeklindeki sözlerini sahâbenin bu konu üzerindeki ittifakı olarak değerlendirir. İbn Rüşd (ö. 520/1126), Hz. Peygamber ve ashâbından nakledilen ve kölelerin eş sayısını sınırlayan rivayetlerdeki mucip sebebin, kölelerin had gerektiren suçlarda, hürlerin cezasının yarısı bir miktarla tecziye edildiği gibi mükâfatlandırma olarak düşünülebilecek evlenmede de sınırın yarıya inerek en fazla iki kadınla evlenebilmesi olduğunu zikreder.⁵⁶

Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamber’in sünnetinde, kölenin hukûkî kişiliği ve yetkisi, nikâh ve talâk ile alakalı hükümler, ibadet ve muamelâtla ilgili ahkâm, ceza hukukuna ile ilgili hükümlerde hür ve köle arasında ayırım yapıldığı hususunda naslar bulunmaktadır.⁵⁷ İlk dönem İslâm toplumunda bazı köle ya da azatlı sahâbenin bir bölümünün evlilik sayılarını tespit edebilmek, bu rivayetlerin tarihi süreçte nasıl bir uygulama alanı bulduğunu görebilmek adına faydalı olacaktır. Allah Resûlü’nün azatlı Ebû Râfi’ İbrâhîm el-Kıbtî’nin (ö. 40/660 [?]) Ümmü Râfi’ Selmâ⁵⁸ ile izdivacından başka bir evlilik yaptığına dair kaynaklarda bir malumat bulunmamaktadır. Mekke’de ilk Müslümanlar arasında olan Esved b. Abdüvegüs’un mevlâsı Mikdâd b. Amr’ın (ö. 33/653) Dubâ’a bt. ez-Zübeyr haricinde evlilik yaptığıyla ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Ebû Huzeyfe’nin mevlâsı Sâlim b. Ubeyd’in (ö. 12/633), Fâtıma bint Velîd b. Ukbe⁵⁹ dışında herhangi bir izdivaç gerçekleştirdiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Allah Resûlü’nün azatlısı Zeyd b. Hârise’nin oğlu Üsâme b. Zeyd’in (ö. 54/674) Zeynep bint Hanzala,⁶⁰ Hind bint el-Fakîh, Fâtıma bint

⁵⁰ Muhammed Mustafa el-Azam Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, thk. Muhammed Mustafa el-Azamî (b.y: Müessesetü Zâyed b. Sultan âli Nihyân, 1425–2004), “Talâk” 2128 (4/827); Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân Dârimî, *el-Müsned*, thk. Merzuk b. Hayyas Al-i Merzuk ez-Zehrani (b.y, 1436–2015), “Talâku’l-Eme” 781 (No. 2316); Ebû Dâvûd, *Süneni Ebû Dâvûd*, “Talâk” 6 (No. 2189).

⁵¹ Şâfiî Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Müsned*, thk. Muhammed Âbid es-Sindî (Beyrut: Dâru Kütübü’l-İlmiyye, ts.), 2/57 (No. 187); Abdürrezzak es-San’ânî, *el-Musannef*, 7/221 (No.12871).

⁵² Ebû’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî Mâverdî, *el-Hâvi’l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavviz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru Kütübü’l-İlmiyye, 1419–1999), 9/168; Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru’l-Marife, 1414–1993), 5/161.

⁵³ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 3/384–385 (No:1,2,3,4,6,8,9,10).

⁵⁴ Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *ed-Dirâye fi Tahrîci Ehâdisi’l-Hidâye*, thk. Abdullah Hâşim el-Yemânî (Beyrut: Dâru’l-Marife, t.s.), 2/70–71.

⁵⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/161.

⁵⁶ Ebû’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihâyetü’l-Muktesid* (Kahire: Dâru’l-Hadis, 1425–2005), 3/64.

⁵⁷ Bu konuyla ilgili yapılmış çalışma için bk. Ali Şensoy, *Fikihî Hükümlerde Hür Köle Ayırımının Temelleri* (Kayseri: Erciyess Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

⁵⁸ İbn Sa’d, *Tabakât*, 4/55.

⁵⁹ İbn Sa’d, *Tabakât*, 3/63.

⁶⁰ İbn Sa’d, *Tabakât*, 4/53; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî İbn Abdülber, *el-İstî’âb fi Ma’rifeti’l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed Muavviz - Âdil Abdülmevcûd (b.y: Dâru’l- Kütübü’l-İlmiyye, 1415–1994), 4/1352.

TAADDÜD-İ ZEVCÂT UYGULAMASI VE BU UYGULAMANIN HZ. PEYGAMBER'İN AİLE HAYATINDAKİ YANSIMALARI

Kays, Ümmü'l-Hakem bint Utbe, Bint Ebû Hamdân es-Sehmî, Berze bint Rib'î⁶¹ isimli hanımlarla toplamda altı evlilik yaptığı kaydedilmektedir. Bilâl b. Rebâh'ın (ö. 20/641) Ebû'l-Bükyroğullarından bir hanım ve Zühreoğullarından ismi belirtilmemiş hanım⁶² olmak üzere iki izdivaçta bulunduğu rivayet edilmiştir.

Toplumun sosyo-ekonomik açıdan zayıf grubunu oluşturan köle ve de azatlı sahâbenin evlilik sayıları konusunda kaynaklarda pek fazla malumat bulunmamaktadır. Bununla birlikte Üsâme b. Zeyd'in en fazla evlilik gerçekleştirdiği tespit edilmiştir. Köle ya da azatlıların evlilik sayılarının düşük olmasının nedeni toplumda bu insanlara karşı olan sınıfsal ayrım olabilir. Zira soy üstünlüğüne dayalı bir anlayışa sahip toplumun İslâm'la birlikte değişim ve dönüşümü zaman alan bir süreç olmuştur. Hz. Peygamber, Zeyd b. Hârise ve Zeynep bint Cahş'ın izdivacı başta olmak üzere çeşitli girişimlerde bulunarak bu ön yargıyı yıkmaya çalışmıştır. Allah Resûlünün sevdiği kişinin sevgili oğlu (Hibbû ibni'l-hib) olarak isimlendirilen Üsâme b. Zeyd'in evlilik sayısının diğerlerine göre yüksek olmasını toplumda var olan soy üstünlüğü anlayışının zamanla değiştiği şeklinde yorumlanabileceği gibi Hz. Peygamber'in sevgisine mazhar olmaya matuf olduğu da söylenebilir. Kölelerin, izdivaçları sırasında eşlerinin mehrini temin etmelerinin zorluğu ve ekonomik açıdan eşlerini geçindirebilme gücünün zayıflığı da evlilik sayılarının az olması nedenleri arasında sayılabilir.

Köle ve câriyelerin aile hukukuna yönelik rivayet edilen bu hadisler dolaylı olsa da taaddüd-i zevcâta bir erkeğin en fazla dört kadınla evlenebileceğine dair görüşü destekler niteliktedir. Bununla birlikte kaynaklarda bu rivayetlere muhalif rivayetlerin varlığı, azatlı ve kölelerin evlilikleri hususunda yeterli malumatın yer almaması, bu hadislerin tarihsel gerçekliğini tespit edebilmeyi güçleştirmekte ve de konuyla ilgili nakillere ihtiyatla yaklaşmamız gerektiğini ortaya koymaktadır.

2. RESÛLULLAH'IN EVLENDİĞİ KADINLARIN SAYISI

Hiz. Peygamber'in çok kadınla evliliği, Medine'ye hicretinden sonra başlamıştır. O dönem Arap Yarımadası'nda taaddüd-i zevcât, çok benimsenmiş ve olağan bir gelenek olarak görülmekteydi. Farklı gruplar arasında en etkili akrabalık, dostluk ve anlaşma vasıtalarından biri olarak da uygulanmaktaydı.⁶³ Aynı zamanda Araplar dışında birçok medeniyet ve dinde de tatbik edilen bu uygulama, İslâm dininin ihdas ettiği bir durum değildir. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra, şehrin sâkinleri arasında bulunan Yahudiler'de de çok kadınla evlilik vardı. Yahudi şair Ka'b b. Eşref'in (ö. 3/624) "Arapların en soylu ve en güzel kadınları benim yanımdadır." sözleri⁶⁴ bu durumu doğrular nitelikte anlaşılmıştır.⁶⁵ Allah Resûlü İslâm'a davet çalışmalarında evliliği sosyal bir metot olarak kullanmıştır. Onun çok eşlilikten istifade etmesinde, siyasî, teşrî' ve İslâm'a davet açısından bazı hedeflerin gerçekleştirilmesi söz konusuydu.⁶⁶ İslâm öncesi Arap toplumunda, evlilikler kabileler arasında ilişkiler açısından önemli bir işlevi vardır. Bazen yeni ilişkiler kurmak ya da geliştirmek, bazen de mevcut sorunları aşmak adına kabile liderinin kızını almak ya da ona kız vermek, sıkça müracaat edilen yöntemlerden biriydi.⁶⁷ Allah Resûlünün, Ümmü Habîbe ile evliliği, Kureyş'in Ümeyyeoğulları kabilesiyle, Cüveyriye bint Hâris ile evliliği Mustalikoğulları kabilesiyle, Zeynep bint Huzeyme ile evliliği Âmir b. Sa'saa kabilesiyle, Safiyye bint Huyey ve

⁶¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/53. İbn Sa'd, Üsâme'nin ergenlik çağına geldikten sonra ilk olarak Zeynep bint Hanzala ile evlendiği ve daha sonra boşadığına dair bir bilgi kaydederken diğer eşlerini boşayıp yeniden evlendiğine dair bir bilgi kaydetmemiştir.

⁶² İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/178-179.

⁶³ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 554; Kazıcı, *Hiz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*, 52.

⁶⁴ Buhârî, *es-Sahîh*, "el-Megâzî" 12 (No. 3811); Müslim, *es-Sahîh*, "el-Lukat" 119 (3/1425).

⁶⁵ Nuh Arslantaş, *Hiz. Muhammed Döneminde Yahudiler* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016), 313-314.

⁶⁶ Ahmet Önkal, *Resûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2004), 286.

⁶⁷ Adnan Demircan, *Câhiliye'den İslâm'a Kadın ve Aile* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015), 124.

Reyhâne bint Şem'ûn ile evlilikleri ise Yahudi kabileleriyle akrabalık kurarak, bu bağla düşmanlıkları dostluğa ve sevgiye çevirme çabasının bir sonucudur.⁶⁸ Âişe bint Ebû Bekir ve Hafsa bint Ömer ile evlilikleri ise, dostlukları geliştirmeye yönelik olduğu ifade edilebilir.⁶⁹ Zeyd b. Hârise'den boşanan Zeynep bint Cahş ile izdivacı ise, Câhiliye dönemine ait örf ve geleneklerin kaldırılmasında büyük bir öneme haizdir.⁷⁰ Farklı yaş, fıtrat, kabiliyet ve kültürde, çeşitli kökenlerden gelen kadınların bir çatı altında yer alması farklı ailevi hadiselerin ortaya çıkmasına dolayısıyla çok zengin bir sünnet kaynağının bizlere ulaştırılmasına zemin hazırlamıştır. İbrahim Canan (1940-2009), Resûlullah'ın ailesini bir okula benzetmiş ve bu okulun kadın-erkek tüm Medinelilere açık öğretim verdiğini; onun vefatından sonra ise Ümmehâtü'l- mü'minîn'in⁷¹ öğretmen rolüyle bu vazifeyi vefatlarına kadar devam ettirdiğini belirtmiştir.⁷²

İbn İshâk (ö. 151/768), Hz. Peygamber'in on bir evlilik yaptığını, iki de câriyesi olduğunu kaydeder. On bir eşinin isimlerini Hatice bint Huveylid (ö. 620), Sevde bint Zem'a (ö. 23/644), Âişe bint Ebû Bekir (ö. 58/678), Hafsa bint Ömer (ö. 45/665 [?]), Zeynep bint Huzeyme (ö. 4/625), Ümmü Habîbe bint Ebû Süfyân (ö. 44/664), Ümmü Seleme (ö. 62/681), Zeynep bint Cahş (ö. 20/641), Cüveyriye bint el-Hâris (ö. 56/676) Safiyye bint Huyey (ö. 50/670 [?]), Meymûne bint el-Hâris (ö. 51/671) olarak kaydederken câriye zevcelerinin Reyhâne bint Şem'ûn (ö. 10/632) ve Kıptî Mâriye bint Şem'ûn (ö. 16/637) olduğunu nakleder.⁷³ Mamafih kaynaklarda Reyhâne'nin câriye değil nikâhladığı eşlerinden biri olduğuna dair rivayetler de bulunmaktadır.⁷⁴ İbn Hişâm (ö. 218/833), İbn İshâk'ın verdiği bilgilere ilaveten Allah Resûlünün toplam on üç evlilik yaptığını, bunlardan altısının Kureyş kabilesinden yedisinin Arap ve Arapların dışındakilerden olduğunu, bunların on bir tanesi ile zifaf gerçekleşirken ikisi ile zifaf gerçekleşmeden talâk ile sonuçlandığını aktarır.⁷⁵ İbn Sa'd (ö. 230/845), Allah Resûlünün zifaf gerçekleşmeden ayrıldığına dair birkaç kadının ismi geçmekle birlikte Esmâ bint Nu'mân ve Fâtıma bint Dahhâk dışındakilerin kesinlik kazanmadığını belirtir. Ayrıca Resûlullah'ın vefatı esnasında dokuz hanımının hayatta olduğunu, bu konuda ise ihtilafın bulunmadığını da nakleder.⁷⁶ Hatice bint Huveylid, Zeynep bint Huzeyme ve Reyhâne bint Şem'ûn, Allah Resûlü hayatta iken vefat etmişlerdir. İlk evlendiği eşi Hatice bint Huveylid, son evlendiği eşi ise Meymûne bint el-Hâris'dir.⁷⁷

Kaynaklardaki bilgiler ışığında Hz. Peygamber'in on üç hanımla evlendiği, bunlardan on biri ile zifafa girdiği, ikisi câriye toplam on bir hanımını bir arada tuttuğu, vefat ettiği sırada ise dokuzu hür biri câriye olmak üzere toplam on hanımının hayatta olduğunu ifade edilebilmekteyiz.⁷⁸ Ümmehâtü'l- mü'minîn'in sayıları konusunda müelliflerin verdikleri bilgiler konusundaki farklılık, Hz. Peygamber'in zevcesi olmuş câriyelerinin bu rakam içerisine dâhil edilmemesi ve nikâhladığı ama zifaf gerçekleşmeden boşadığı eşlerin sayıları ile ilgili kaynaklardaki çeşitli rivayetlerin varlığından kaynaklanmaktadır.

⁶⁸ Rıza Savaş, "Hz. Muhammed'in Çok Eşliliğinin Siyasi Boyutu", 7. *Kutlu Doğum Sempozyumu: Tebliğler* (Isparta, 2004), 114-115.

⁶⁹ Demircan, "Hz. Peygamber'in Çok Kadınla Evliliği Üzerine Bazı Düşünceler", 29.

⁷⁰ İsmail Yakıt, "Hz. Peygamber'in Evliliklerinin Sosyo-Kültürel ve Dini Analizi", ed. İsmail Yakıt (Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi VIII. Kutlu Doğum Sempozyumu, Isparta, 2005), 15.

⁷¹ el-Ahzâb 33/6.

⁷² İbrahim Canan, "Aile Reisi ve Baba Olarak Hz. Peygamber", *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2006), 284.

⁷³ İbn İshak, *es-Sîre*, 254-270; İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/113-114; Belâzürî, *el-Ensâb*, 456-457.

⁷⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/102; Belâzürî, *el-Ensâb*, 1/454.

⁷⁵ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî İbn Hişâm, *Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. İbrahim el-Ebyârî vd. (Beirut: Mektebetü'l-İlmiyye, t.s.), 2/647-648.

⁷⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/176-177.

⁷⁷ Ömer Sabuncu, "Hatice bt. Huveylid", *Müminlerin Anneleri*, ed. Adnan Demircan - Ömer Sabuncu (İstanbul: Siyer Yayınları, 2017), 79.

⁷⁸ İbn Kesîr, *et-Tefsîr*, 2/209; Adnan Demircan, *Kızların Çocuklarının Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2008), 131.

3. TAADDÜD-İ ZEVCÂTTA ÜST SINIR VE BU SINIRIN HZ. PEYGAMBER'İ BAĞLAYICILIĞI

İslâm âlimleri, Allah Resûlü'nün dörtten fazla kadınla aynı anda evli oluşunu ona özel bir hüküm olarak kabul etmişlerdir, onun dışındaki müminlerin tamamına haram olduğu noktasında icmâ halindedirler.⁷⁹ İmam Şafiî, Kurtubî (ö. 671/1273), Vehbe ez-Zuhaylî (1932-2015, Muhammed Hamdi Yazır gibi (1878-1942 Sünnî İslâm âlimlerinin çoğunluğu dörtten fazla evliliğin Hz. Peygamber'e has bir durum olduğunu savunmuş ve el-Ahzâb 33/50. âyeti de bu minvalde anlamışlardır.⁸⁰ Bunun yanı sıra, Hz. Peygamber için evlilik sayısında kabul edilmiş özel bir durumun bulunmadığını, onun da diğer müminler için uygulanan dört sınırına uyduğunu savunan müellifler de bulunmaktadır.⁸¹

Hiz. Peygamber'in evliliklerinde dört sınırının bulunmadığı fikrinde olanlar Ahzâb Sûresi 33/50. âyeti delil göstermektedirler ki meâlen şöyledir: “Ey Peygamber! mehirlerini verdiğin eşlerini, Allah'ın sana ganimet olarak verip de elinin sahip olduğu kadınları, seninle birlikte hicret eden amca kızlarını, hala kızlarını, dayı kızlarını teyze kızlarını sana helal kıldık. Ayrıca mü'min bir kadın kendini peygambere mehirsiz olarak bağışlar, peygamber de onunla evlenmek isterse diğer müminlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere onu da helal kıldık. Müminlere eşleri ve sahip oldukları kadınları hakkında hangi kuralları geçerli kıldığımızı biliyoruz sana mahsus olanı güçlük çekmesin diye meşrû kıldık. Allah çok bağışlayıcı pek esirgeyicidir.” İbn Cerir et-Taberî (ö. 310/923), âyetin tefsirinde İbn Zeyd'den (ö. 122/740) mehrini verdikten sonra her kadının Allah

Resûlü'ne helal olduğuna dair rivayetini kaydetmiştir.⁸² Kaynaklarda âyetin indiriliş sebebi ile ilgili Ümmü Hâni bint Ebû Talib'den (ö. 50/670'ten sonra) şöyle bir rivayet nakledilmektedir. “Resûlullah bana evlilik teklifi etti. Ben de özrümü belirttim. O da beni mazur gördü. Bunun üzerine Allah “ *إِنَّا أَخْلَلْنَا لَكَ* ” diye başlayan Ahzâb Sûresi 50. âyeti indirdi. Buna göre ben ona helal olmuyordum. Zira ben hicret etmedim, ben tulekâ,⁸³ fetih günü hürriyeti bağışlananlardandım.”⁸⁴ Kurtubî, Ahzâb Sûresinin 50. âyetinin tefsirinde, Hiz. Peygamber'e özel farz, haram ve mübahlar olduğunu, dört kadından fazlasıyla evlenmesini sadece ona helal kılınan on altı helalden biri olduğunu belirtir.⁸⁵ el-Ahzâb 33/50'de, Hiz. Peygamber'e evlenmesi helal dört kadın grubundan bahsedilmektedir. Bu hanımlar; **1.** Hiz. Peygamber'in mehrini vererek evlendiği eşler, **2.** Sahibi olduğu câriyeler, **3.** Mekke'den Medine'ye hicret eden amca, hala, dayı ve teyze kızları, **4.** Kendisini mehirsiz peygambere hibe eden kadınlardır. İlgili âyetten Peygamber eğer isterse mevcut eşlerinden başka kendisine helal olarak sayılan bu kadınlarla da evlenebileceği sonucu çıkarılabilmektedir.⁸⁶ Müfessirler, el-Ahzâb 33/50. âyette bulunan “Diğer müminlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere” ibaresini, bu dört kadın grubunun Allah Resûlü'ne tanınmış özel helaller

⁷⁹ Şevkânî, *Neylül-Evtâr*, 6/179.

⁸⁰ Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşir el-Ezdî el-Belhî Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şahâte (Beirut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, 423/2002), 3/500-503; Şafiî, *el-Ümm*, 5/53; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 20/284-287; Kurtubî, *el-Câmi*, 14/211-213; Vehbe b. Mustafa Zuhaylî, *et-Tefsîrül-Münîr* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1418-1997), 22/61; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/327; Sadrettin Gümüş, “Resûlullah'ın Aile Hayatı ile İlgili Ayetlerin Toplu Değerlendirilmesi”, *Hiz. Peygamber ve Aile Hayatı* (İstanbul: Ensar Neşriyat, ts.), 216.

⁸¹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 571-572; Derveze, *Kur'an'a Göre Hiz. Muhammed'in Hayatı*, 1/578; Tuğ, “Hz. Muhammed'in Evliliklerinde Kronolojik Yapı”, 277-278; Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, 422.

⁸² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 20/284.

⁸³ Mekke'nin fethinden sonra İslâm'ı kabul eden Kureyşliler'i ifade etmektedir. Kemal Sandıkcı, “Tulekâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/361.

⁸⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 20/285; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk. Ebû Abdurrahman Mukbil el-Hâdî (Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1417-1997), 2/220 (No: 2813); Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beirut: Dâru Kütübül-İlmiyye, 1424-2003), 3/588-589; Zuhaylî, *et-Tefsîrül-Münîr*, 22/62.

⁸⁵ Kurtubî, *el-Câmi*, 14/211-213.

⁸⁶ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Yayınları, 1995), 4/2077.

arasında olduğunu belirtmenin yanı sıra dörtten fazla kadınla evlenmenin de Allah Resûlü'ne tanınmış bir ayrıcalık olduğunu pekiştirmek için indirildiği düşüncesindedirler.⁸⁷ Hamdi Yazır (1878-1942), âyette belirtilen hanım grupların hepsinin helal olmasının diğer müminler için mümkün olmadığını, müminler için iznin Nisâ Sûresi'nin 4/3. âyetindeki dört tahdidinin geçerli olduğu, Allah Resûlü'nün evliliklerinin hem sayı hem de şekil yönünden diğer müminlerden farklı bulunduğu görüşündedir.⁸⁸ Kurtubî de âyetin lafzında geçen diğer "müminler bir yana" şartının önem taşıdığını ve akabinde "Biz müminlere eşleri ve malik oldukları câriyeleri hususunda neleri farz kılıp, neleri vacip kıldığımızı biliyoruz." şeklinde buyurduğunu belirtir. Bunun da ancak dört kadına kadar evlilik, mehir, şahit ve veli tasdiki ile evlenebileceklerine dair hükmü olduğunu, bu durumun Hz. Peygamber'e has bir durum olduğunu da kanıtı olduğunu ifade eder.⁸⁹ Vehbe Zuhaylî, Hz. Peygamber'den risâlet vazifesinin ağır sorumluluğundaki meşakkati kaldırmak, bütün yoğunluğunu dini tebliğe verebilmesi adına el-Ahzâb 33/50'de zikredilen hanımların, diğer müminlere değil yalnızca ona özel olarak helal kılındığını zikretmektedir. Dörtten fazla hanımla evliliğin de bu kapsamda olduğunu belirtir.⁹⁰

Muhammed Hamidullah (1908-2002), Hz. Peygamber'e evlilik sayısında tanınmış özel bir husus olmadığını, eş sayısını sınırladığı düşünülen en-Nisâ 4/3'de aile hayatında uygulandığını ileri sürmüştür. Hamidullah, Allah Resûlü'nün dört kadından fazlasıyla evlenebileceğine cevaz veren bir âyet bulunmadığını, bu hususa açıklık getiren herhangi bir hadise de rastlamadığını belirtir. Hz. Peygamber'in en son eşini nikâhladıktan sonra eş sayısını sınırlayan Nisâ Sûresi 3. âyetin nâzil olması karşısında yapabileceği tek şeyin onlardan ayrılmak olduğunu belirtir. Bu konudaki kararını ise eşlerine bıraktığı, onların da ayrılmak istememeleri üzerine el-Ahzâb 33/51. âyetin⁹¹ indirilişi ile birlikte hanımlarından dördü ile karı-koca ilişkisi içinde olurken diğerleri ile yalnızca hukuken birlikte olduğunu savunmaktadır.⁹² Bu fikirde olan müellifler Ebû Rezîn'in⁹³ naklettiği rivayete dayanmaktadır. Buna göre Hz. Peygamber bazı eşlerinden ayrılmak istemiş, onlar da durum karşısında "Ey Allah'ın Resûlü! Bizleri boşama, canından ve malından bize dilediğin kadarını ver!" dedikleri nakledilmektedir. Akabinde ise "Bunlardan istediğini bırakır, istediğini yanında tutabilirsin."⁹⁴ âyetinin nazil olduğu, Allah Resûlü'nün de Sevde, Ümmü Habîbe, Safiyye, Meymûne, ve Cüveyriye'yi geri bırakırken, Âişe, Hafsa, Zeynep ve Ümmü Seleme'yi ise yanına aldığı kaydedilmiştir.⁹⁵ Bu rivayet Hz. Peygamber'in en-Nisâ 4/3. âyetin nüzülü sonrasında hanımlarından dörtten fazlasını nikâhı dışına çıkarmak istediği şeklinde yorumlara neden olmuştur.⁹⁶ Zemaşerî, el-Ahzâb 33/51. âyetin⁹⁷ tefsirinde kaynak belirtmeden ilgili âyetin nüzulünden sonra Allah Resûlü'nün eşlerinden yalnızca Âişe, Hafsa, Zeynep bint Cahş ve Ümmü Seleme ile ailevî münasebette bulunurken geri kalan beş tanesini geride bıraktığını nakletmektedir.⁹⁸ Mehmet Azimli de Ebû Rezîn'den nakledilen rivayeti aktardıktan sonra Hz. Peygamber'in ilgili âyette yer alan dört sınırına uyduğu, dörtten fazla olan eşlerini boşamak

⁸⁷ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârîzmî Zemaşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Kavâmîzi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fi Vücûhi't-Te'vîl* (Beirut: Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî, 1407-1986), 3/551.

⁸⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/327.

⁸⁹ Kurtubî, *el-Câmi'*, 14/214.

⁹⁰ Zuhaylî, *et-Tefsîrü'l-Münîr*, 22/66.

⁹¹ el-Ahzâb 33/51. "Onlardan dilediğinin beraberliğini erteler, dilediğini yanına alırsın. Uzaklaştırdıklarından birini tekrar istemende senin için bir sakınca yoktur. Bu hüküm onların mutlu olmaları, üzülmemeleri ve hepsinin senin verdiğine razı olmaları için en uygun olanıdır. Allah gönüllerinizdekini bilir, Allah ilim ve hilim sahibidir."

⁹² Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 571-572.

⁹³ Ebû Rezîn el-Ukaylî b.Âmir b. el-Müntefik adlı sahâbinin ehl-i Tâif'ten olduğu kaydedilmektedir. İbn Abdülber, *el-İsti'âb*, 4/220.

⁹⁴ el-Ahzâb 33/51.

⁹⁵ İbn İshak, *es-Sîre*, 269; İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/158-159; Belâzürî, *el-Ensâb*, 1/566-567; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 20/291.

⁹⁶ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 571-572; Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 1/578; Yakıt, "Hz. Peygamber'in Evliliklerinin Sosyo-Kültürel ve Dini Analizi", 16; Tuğ, "Hz. Muhammed'in Evliliklerinde Kronolojik Yapı", 277-278.

⁹⁷ "Onlardan dilediğinin beraberliğini erteler, dilediğini yanına alırsın. Uzaklaştırdıklarından birini tekrar istemende senin için bir sakınca yoktur. Bu hüküm onların mutlu olmaları, üzülmemeleri ve hepsinin senin verdiğine razı olmaları için en uygun olanıdır. Allah gönüllerinizdekini bilir, Allah ilim ve hilim sahibidir."

⁹⁸ Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 3/552.

TAADDÜD-İ ZEVCÂT UYGULAMASI VE BU UYGULAMANIN HZ. PEYGAMBER'İN AİLE HAYATINDAKİ YANSIMALARI

istediği, onların da yanlarında kalmayı isteyince dört tanesi ile evliliğe devam ederken geriye kalan beş tanesiyle evliliğe devam etmese de onları hukuken gözetmeye devam ettiğini ifade etmektedir.⁹⁹

Derveze (1888-1984), el-Ahzâb 33/51. âyetin tefsirinde Ebû Rezîn'den nakledilen rivayete farklı bir yorum getirir. Eşlerini yanına alma ve erteleme sürecinin yalnızca beş hanım değil, müminlerin annelerinin tamamı için geçerli kılındığını belirtir. Ona göre âyet, belli bir zaman aralığında eşlerinden yalnızca dördü ile cinsel ilişki içinde bulunabileceğini, akabinde bu cinsel ilişki içinde olduğu hanımları belirli bir süreye kadar geride bırakabileceğini, ertelediği ya da yalnız bıraktığı hanımlarını yanına alabileceğiyle ilgili bir ruhsat vermektedir. Bu kuralın (ya da ruhsatın) tüm hanımlarına uygulanmasıyla birlikte hanımlarının üzülmeyeceği, gözleri aydın olacağı ve verdiği şeylere razı olacaklarını belirtmiştir.¹⁰⁰ Bu ruhsatla hiçbir eşi geride bırakılmayacak dönüşümlü de olsa Hz. Peygamber'in yanında bulunabilecektir. Derveze'nin ilgili âyetin tefsiri sadedinde Allah Resûlü'nün belli bir süre zarfında eşlerinden yalnızca dördü ile cinsel ilişki içinde olması daha sonra yanında bulunanlardan birini öteleyerek, ertelediklerinden birini yanına alıp cinsel münasebet kurması ve bunu nöbetleşe tüm eşlerine uygulamasına dair yorumu,¹⁰¹ Hz. Peygamber'in tüm eşleriyle belli bir ilişki içinde olması manasına gelmektedir. Eğer münavebeli de olsa hepsi ile cinsel ilişki içinde bulunabiliyorsa bu durum neden belli bir sayı ya da zamanla kısıtlanmış olsun.

el-Ahzâb 33/50-51. âyetlerin birlikte indiği, el-Ahzâb 33/52'nin ise daha sonra nâzil olduğu ya da üç âyetin de birlikte nâzil olabileceği kaydedilmektedir.¹⁰² Hz. Peygamber'e yeni bir evliliği yasaklayan el-Ahzâb 33/52'nin indirilişinden sonra eşlerinden herhangi birini boşamadığı ve yeni bir evlilik de yapmadığından da bir kuşku yoktur.¹⁰³ Allah Resûlü en son izdivacını Meymûne bint el-Hâris (ö. 51/671) ile H. 7. yılında zilkade ayında¹⁰⁴ umretül-kazâ sonrasında¹⁰⁵ gerçekleştirmiştir. Bu takdirde Allah Resûlü'ne eşlerinden herhangi birini boşamayı ya da yeni bir evlilik yapmayı yasaklayan el-Ahzâb 33/52. âyet H. 7. yılından sonra inmiş olmalıdır.¹⁰⁶ Ahzâb Sûresinin Hendek Gazvesi (5/627) sonrasında H. 5. ve 6. yıllarında, Nisâ Sûresi'nin ise H. 8. yılında indirildiği kaydedilmektedir.¹⁰⁷ Bununla birlikte sûrenin bazı âyetlerinin örneğin el-Ahzâb 33/52 gibi, çok kadınla evliliğe sınır koyduğu düşünülen Nisâ sûresinden sonra indirildiği anlaşılmaktadır. Buna göre, sûrenin bütünüyle tamamlanması H. 9. yılına değin sürdüğü söylenebilir.¹⁰⁸ Hz. Peygamber'in aile hayatını tanzim eden el-Ahzâb 33/50,51,52'nin ise Nisâ Sûresi'nin nüzûl zamanı olan H. 8. yılında ya da daha sonrasında indirilmesini olası kılmaktadır.¹⁰⁹ Bu zaman diliminde Yemen dâhil Arap yarımadası İslâm devleti idaresine girmiş, devlet gelirleri artmış, maddi refah seviyesi yükselmiştir. Peygamber evinde ise bu refah seviyesi paralelinde bir maddi artış olmamış ve mütevazı bir hayat devam etmiştir. Peygamber eşleri de daha fazla nafaka taleplerinde bulunmaları ve de aralarındaki kıskançlık nedeniyle Allah Resûlü'nü üzmüşlerdir. Bu durum karşısında Hz. Peygamber de onlara bir ay süreyle yaklaşmamak şartıyla yemin ederek Câhiliye

13/2024

162 İLAHİYAT

162

⁹⁹ Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, 422-423.

¹⁰⁰ Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 1/578.

¹⁰¹ Derveze, *et-Tefsîrül-Hadis*, 7/401.

¹⁰² Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 1/578.

¹⁰³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 20/297. Taberî, el-Ahzâb 33/52. âyetin tefsirine dair yedi farklı izah kaydederken, bunlardan birisi de el-Ahzâb 33/50.âyette dört grup olarak tatad edilen kadınlardan başkası ile evlenmesinin helal olmadığına dairdir.

¹⁰⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/175.

¹⁰⁵ Belâzürî, *el-Ensâb*, 1/445.

¹⁰⁶ Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 1/578.

¹⁰⁷ Özsoy - Güler, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kuran Fihristi)*, 799.

¹⁰⁸ Emin Işık, "Ahzâb Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/195.

¹⁰⁹ Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 1/578.

döneminde de var olan îlâyi¹¹⁰ uygulamış,¹¹¹ akabinde el-Ahzâb 33/28-29. âyetler nâzil olmuş, Peygamber hanımlarından Allah, Allah'ın elçisi ve âhiret ile dünya nimetleri arasında bir tercihte bulunması istenmiştir.¹¹² Peygamber evinin hanımlarına yönelik et-Tahrîm 66/1-5. âyetlerle de peygamber eşi olmanın sorumlulukları hatırlatılarak uyarılarda bulunulmuştur.¹¹³ el-Ahzâb 33/51. âyette yer alan “Onlardan dilediğinin beraberliğini erteler, dilediğini yanına alırsın. Uzaklaştırdıklarından birini tekrar istemende senin için bir sakınca yoktur.” âyetini bu tarihsel arka planı göz önünde bulundurarak tevil etmek doğru olacaktır. İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148), Ahzâb Sûresi 33/51. âyetle Allah'ın Resûlü'ne evlilik hayatında uyması farz olan kasm hakkı¹¹⁴ konusunda bir genişlik sağlandığı, dilerse kasma uyup günlerini eşit paylaştırırken dilerse de paylaştırmayacağına ruhsat verildiğini zikretmektedir.¹¹⁵ Kurtubî, âyete dair bu tevilin en doğru açıklama olduğu görüşündedir.¹¹⁶ el-Ahzâb 33/51. âyetini tarihi arka plan ve Hz. Peygamber'in aile hayatını dikkate alarak şu minvalde anlamak daha doğru olacaktır. “(Ey Peygamber!) Dilediğin eşlerinden bir süre uzak kalabilir, dilediğinle birlikte olabilirsiniz; (onların seninle birlikte olma sıralarını değiştirebilirsiniz) Bir süre uzak kaldığın eşinle tekrar birlikte olmayı istemende sakınca yoktur.”¹¹⁷

Her ailede olduğu gibi Hz. Peygamber'in ailesinde de hem hanımlarının kendi aralarında hem de Hz. Peygamber'le aralarında bazı tartışmalar vuku bulmuş, farklı yaş, kültür, fıtrat ve kabiliyetlere sahip bu hanımların tek çatı altında olmaları ailevi hadiselerin ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. İlâ ve tahyîr hadiseleri dışında kaynaklara yansıyan farklı olaylar da kaydedilmiştir. Hz. Peygamber, bir sefer esnasında Ümmehâtül-mü'minîn'den Zeynep bint Cahş ve Safiyye bint Huyey'i yanına almıştır. Safiyye'nin bindiği deve sakatlanınca Allah Resûlü, Zeynep annemizden yanında bulundurduğu fazla devesini Safiyye'ye vermesini rica etmiştir. Zeynep'in “Devemi bu Yahudiye mi vereceğim!” cevabı karşısında çok üzülen Allah Resûlü, Mekke şehrine varıncaya kadar Zeynep'le konuşmamıştır. Hatta daha sonrasında, ona olan kızgınlığından dolayı yanına birkaç ay uğramayarak yatağında yalnız bıraktığı kaydedilmektedir.¹¹⁸ Kaynaklarda Hafsa bint Ömer'i ric'î talakla boşadığı,¹¹⁹ ertesi gün Cebrâil'in Hz. Peygamber'e gelerek Hafsa'nın çokça namaz kılan ve çok oruç tutan bir hanım olduğunu, Allah'ın Hafsa'yı tekrar nikâhına alması emrettiğini söylemesi üzerine Hafsa'ya döndüğü kaydedilmektedir.¹²⁰ Hicretin sekizinci yılında Hz. Peygamber, Sevde bint Zem'a'yı ric'î talakla boşadığı, bu durum karşısında Sevde'nin, Allah Resûlü nikâhına geri alırsa kendisine taksim olunan günü Hz. Âişe'ye bağışlayacağını söylemesi üzerine tekrar nikâhına aldığı kaydedilmektedir.¹²¹ Kaynaklara yansıyan bu aile içi hadiseler karı-koca arasında vuku bulabilecek türden olaylardır. el-Ahzâb 33/51. âyet, Hz. Peygamber'in aile hayatında daha rahat edebilmesi, uyması gereken kasm hakkına riayeti üzerinden kaldırarak hem gönlüne bir rahatlık ve ferahlık vermesi yönünde anlaşılmalıdır.¹²² Bunun yanı sıra Ümmehâtül-mü'minîn'e risâlet vazifesini yerine getirirken Allah Resûlü'nü bunaltmamaları, içinde

¹¹⁰ İlâ, kocanın bir şarta koşmak suretiyle hanımıyla cinsel ilişkide bulunmayı kendisine haram kılmasını ifade etmektedir. Hamdi Döndüren, “İlâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/61.

¹¹¹ Cevad Ali, *el-Mufasssal fî Târîhîl-'Arab Kable'l-İslâm* (b.y: Dâru's-Sâkâ, 1422-2001), 10/223-224.

¹¹² İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/145-146; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 20/251-252; Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 3/467-468; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/469-470; Kurtubî, *el-Câmi'*, 14/162-163.

¹¹³ Tahrîm Sûresinin tamamının H. 10. Yılda nâzil olduğu kaydedilmektedir. Özsoy - Güler, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kuran Fihristi)*, 799.

¹¹⁴ Taaddüd-i zevcâtü aile hayatında uygulayan bir kocanın, adalete uygun bir şekilde gecelerini eşleri arasında belli bir sıraya koyarak paylaşmasıdır. Bk. İbrahim Sizgen, “İslâm Aile Hukuku Açısından Kasm Hakkını Düşüren Haller”, *Batman Akademik Dergisi* 6/2 (2022), 165.

¹¹⁵ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/519.

¹¹⁶ Kurtubî, *el-Câmi'*, 14/214.

¹¹⁷ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Mealî Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 579.

¹¹⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/100; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/406.

¹¹⁹ Ebû Mansûr Fahrüddîn Abdurrahmân b. Muhammed İbn Asâkir, *Kitâbü'l-Erba'in fî Menâkıbi Ümmehâtî'l-Mü'minîn*, thk. Muhammed Mutî' el-Hâfız (Beirut: Dârü'l-Fikr, 1406-1985), 91.

¹²⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/67; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/373; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, 4/402.

¹²¹ Belâzürî, *el-Ensâb*, 1/407.

¹²² İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/519.

TAADDÜD-İ ZEVCÂT UYGULAMASI VE BU UYGULAMANIN HZ. PEYGAMBER'İN AİLE HAYATINDAKİ YANSIMALARI

buldukları konumun vakarına uygun davranmaları ve kendilerine ayrılan zaman dilimine razı olmaları gerektiği amacına matuf olduğu ifade edilebilir. Zira onlar “*Ey peygamber hanımları! Siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz...*”¹²³ âyetinde yer aldığı üzere özel bir konuma sahiplerdir. Allah Resûlü'ne ilgili âyette kolaylık tanınmakla birlikte eşlerinin kasm hakkına azami nispette riâyet etmiş, onların gönüllerini hoş tutmaya çalışmıştır.¹²⁴

Ebû Rezîn'in naklettiği rivayete dayanarak Allah Resûlü'nün eşlerinden dördünü yanına alıp diğerlerini ötelediği iddia eden müellifler bu durumda Hz. Peygamber'in Nisâ Sûresi 4/129. âyette yer alan “*Ne kadar üzerine düşseniz de kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz; bari birine büsbütün kapılıp da diğerini askıda imiş gibi bırakmayın...*” emr-i ilahiye muhalif bir tutuma düşeceğini de gözden kaçırmaktadırlar. Zira ertelenen kadın âyette belirtildiği üzere yalnız bırakılmış, ilgi ve ilişkiden dışlanmış, muhtaç bir durumda kalmış olacaktır.

Kaynaklarda ez-Zührî'nin (ö. 124/742) “Resûlullah'ın hanımlarından herhangi birisini geriye bıraktığını bilmiyoruz. Aksine hepsini yanına almıştır”¹²⁵ sözleri, Ebû Rezîn'in ifade ettiği görüşün aksini ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber'in aile hayatına baktığımız zaman konuyla ilgili rivayetlerde Ebû Rezîn'den gelen rivayet hariç hemen hemen tamamı tüm eşlerine eşit bir muamelede bulunmaya çalıştığı noktasında söz birliği etmiştir. Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), Hz. Âişe'den “Allah Resûlü günlerin taksimi konusunda yanımızda kalmada bizi birbirimize üstün tutmazdı. Pek az gün dışında hemen her gün hepimizi ziyaret ederdi. Sonunda, o gün hangi hanımına aitse onun yanına gider ve artık onun yanında gecelerdi.”¹²⁶ sözlerini rivayet etmektedir.

4. RİVAYETLERİN TARİHSEL GERÇEKLERİNİN ANALİZ EDİLMESİ

Kaynaklarda Ebû Rezîn'in Hz. Peygamber'in eşlerinden dört tanesini yanına alıp diğerlerini geride bıraktığına dair rivayet ile Zührî'nin Hz. Peygamber'in hiçbir eşini geride bırakmadığı ve ihmal etmediğine dair rivayetinin Allah'ın Resûlü'nün hayatında nasıl bir yansıma bulunduğunu değerlendirmek gerekmektedir.

Kaynaklarda Hz. Peygamber'in aile içi ilişkilerini anlatan rivayetlerin birinde Hz. Âişe “Resûlullah'ın hiçbir günü yoktur ki, hanımlarının yanına gidip de hallerini sormasın. Bu şekilde son ziyaret ettiği eşi o gün kalacağı eşiyse orada oturur; değilse kalkar giderdi.”¹²⁷ demektedir. Başka bir rivayette, Resûlullah'ın hanımları arasında günlerini taksim ettiğini (kasm), akabinde de “Ey Allah'ım! Taksim hususunda elimden gelen budur! Elimde olmayan hususlarda beni yerme!” diye dua ettiğini nakletmektedir.¹²⁸ Hastayken dahi bir örtü içine konularak sırası gelen eşinin yanına taşındığını, vefatı sırasındaki hastalığa yakalandığı zaman, kızı Fâtıma'nın “Resûlullah'ın şu anda sizleri dolaşması kendisine ağır gelecektir” şeklinde rica ettiğini, onların da buna karşılık, “O serbesttir” iznini verince Hz. Âişe'nin evinde kalabildiğini öğrenmekteyiz.¹²⁹ Urve b. Zübeyr, teyzesi Hz. Âişe'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir. “Peygamber, biz hanımlarının sırası konusunda birimizi diğerine tercih etmezdi. Ama bununla birlikte tüm hanımlarının yanına gitmediği günler de vakiydi. Hanımlarından da ancak sırası gelene dokunurdu.”¹³⁰ Sefer dönüşü ise ilk olarak Hz. Âişe'nin yanına gittiğini ve günlerini taksim etmeye Hz. Âişe ile başladığını Hz. Âişe'nin ağzından öğrenmekteyiz.¹³¹ Müminlerin annelerinden Meymûne, H. 61. yılında Serîf mevkiinde vefat etmiştir. Naaşının defnedilmek üzere taşındığı sırada orada bulunan İbn Abbas

¹²³ el-Ahzâb 33/32.

¹²⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, 14/214.

¹²⁵ Kurtubî, *el-Câmi'*, 14/215.

¹²⁶ Ebû Dâvûd, *Süneni Ebû Dâvûd*, “Nikâh”, 38 (No.2135).

¹²⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/136.

¹²⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/135; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 9/286.

¹²⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/135; Belâzürî, *el-Ensâb*, 1/414-415.

¹³⁰ Ebû'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, çev. Yusuf Karaca (İstanbul: İnsan Yayınları, ts.), 4/444.

¹³¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/135; Belâzürî, *el-Ensâb*, 1/417.

(ö. 68/687-88); “Naaşı kaldırdığınızda sarsmayın ve sallamayın! Çünkü Resûlullah’ın dokuz eşi vardı ve sekizine gün taksim ediyor, birine etmiyordu” demiştir.¹³² İbn Habîb de (ö. 245/860) İbn Abbas’dan nakledilen rivayete paralel Allah Resûlü’nün Hz. Âişe’ye, biri kendi günü diğeri ise Sevde’nin olmak üzere iki gün ayırdığını, diğeri eşlerine ise birer gün olarak gittiğini nakletmektedir.¹³³

Allah, el-Ahzâb 33/31-32. âyetlerle müminlerin annelerinin diğeri hanımlardan farklı olduğunu, belirtmiş, konumlarına uygun şekilde davranmaları, vakarlarını muhafaza etmelerini emrederek onlara özel hükümler koymuştur. Bunun yanı sıra Hicâb âyeti olarak adlandırılan el-Ahzâb 33/53. âyetin nüzûlü ile müminlerin anneleri perde arkasına çekilmiş, mahremi olan erkeklerle perde arkasından konuşmuşlardır. Ayrıca ilgili âyet onları Hz. Peygamber’den sonra kimsenin nikâhlayamayacağına dair emri de ihtiva etmektedir.¹³⁴ Hz. Peygamber’in vefatından sonra peygamber eşleri diğeri mümin hanımlardan farklı olarak kendilerine yüklenen sorumlulukların tamamını yerine getirmişlerdir. Hz. Peygamber’in vefatından sonra hiçbiri yeni evlilik yapmamış ya da hicâb uygulamasından muaf olmamıştır. Allah Resûlü vefat ettikten sonra evlenmeleri kendilerine yasak olmasına rağmen el-Bakara 2/234. âyetin hükmüne göre amel etmiş “dört ay on gün” iddet beklemişler, evlerine kapanıp yalnızca birbirlerini ziyaret etmişlerdir.¹³⁵ Allah Resûlü hem hayattayken hem de vefatından sonra müminlerin annelerine verilen kıymet hayatlarının her alanında devam etmiştir. Hayber’in fethinden sonra Allah Resûlü’nün tüm hanımlarına verdiği 80 vesk kuru hurma, 20 vesk arpa olmak üzere toplam yüz vesklik ürün birinci gelir kaynaklarıydı.¹³⁶ İkinci gelir kaynağı ise beytülmalde bağlanan atıyye/maaştı. Kaynaklarda Safiyye ve Cüveyriye’nin altı bin, diğeri de on iki bin dirhem atıyye aldığına dair rivayetler bulunmaktadır.¹³⁷ Hz. Ömer’in Hz. Peygamber’in tüm eşlerine on bin veya on iki bin dirhem verdiği fakat Hz. Safiyye ve Hz. Cüveyriye’ye altı bin dirhem atıyye vermek istediği, ancak bu durum karşısında Hz. Âişe’nin karşı çıkarak “Allah Resûlü bize her hususta eşit davranırdı” diyerek onların da aynı miktarda maaş alması gerektiğini savunmuştur.¹³⁸ İbn Sa’d, konuyla ilgili farklı rivayetlere yer verdikten sonra Hz. Ömer’in divandan dağıtılan atıyye miktarları bakımından Peygamber eşleri dışında hiç kimseyi Bedir’e katılanlardan üstün tutmadığını belirtir. Akabinde ezvâc-ı tâhirâtın her biri için on iki bin dirhem belirlediğini, Cüveyriye bint Hâris ile Safiyye bint Huyey’in de ezvâc-ı tâhirâta takdir edilen meblağla aynı miktarda aldıklarını ve bu hususun üzerinde ittifak edilen görüş olduğuna eserinde yer verir.¹³⁹ Hz. Ömer döneminde devlet gelirlerinin başka gelir kaynağı olmayan halka uygun bir şekilde dağıtılması için divan teşkilatı kurulmuştu. Ümmehâtü’l-mü’minîn, bu divanda halka verilen maaş hususunda İslâm tarihinde büyük bir öneme sahip Bedir Gazvesine (2/624) katılan Bedir ehline üstün tutulması,¹⁴⁰ devletin bağladığı gelirler haricinde Abdurrahman b. Avf gibi sahâbilerin de çeşitli hediyeler göndermek suretiyle onların geçimlerini sağlamalarına katkıda bulunmaları,¹⁴¹ ilim adamları, valiler ve halifelerin

¹³² İbn Sa’d, *Tabakât*, 8/111; İbn Hanbel, *el-Müsned*, 3/482 (No. 2044); Buhârî, *es-Sahîh*, “et-Tergîb fi’n-Nikâh”, 4 (No. 4780).

¹³³ Ebû Ca’fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî İbn Habîb, *el-Muhabber*, thk. Eliza Lichten Stater (Beyrut: Dâru’l-Âfâkî’l-Cedîde, t.s), 99.

¹³⁴ Serap Toğuşlu, “Zeyneb bint Cahş”, *Müminlerin Anneleri*, ed. Adnan Demircan- Ömer Sabuncu (İstanbul: Siyer Yayınları, 2017), 412.

¹³⁵ İbn Sa’d, *Tabakât*, 8/177.

¹³⁶ İbn Sa’d, *Tabakât*, 8/55; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ’* (Kâhire: Dâru’l-Hadis, 1427-2006), 2/77.

¹³⁷ İbn Sa’d, *Tabakât*, 3/231; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârukî ed-Dımaşkî Zehebî, *Târîhu’l-İslâm ve Vefeyâtü’l-Meşâhîr ve’l-A’lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmurî (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-Arabî, 1413-1993), 3/213.

¹³⁸ Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler* (İstanbul: İfay Yayınları, 2006), 250-251.

¹³⁹ İbn Sa’d, *Tabakât*, 3/225,228.

¹⁴⁰ Ebû’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed Taberânî, *el-Mu’cemü’s-Sağîr*, thk. Muhammed Şekûr Mahmud (Beyrut: Mektebetü’l-İslâmî, 1403-1985), 55.

¹⁴¹ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 41/484 (No.25032).

TAADDÜD-İ ZEVCÂT UYGULAMASI VE BU UYGULAMANIN HZ. PEYGAMBER'İN AİLE HAYATINDAKİ YANSIMALARI

yaşadıkları herhangi bir problemde onlara danışarak görüşlerine başvurmaları¹⁴² onlara verilen kıymetin kanıtları olarak görülmelidir.

Sosyal ve hukuki boyutlara sahip olan evlilik kurumu bir kadın ve erkeğin -eğer cinsel birlikteliklerine engel bir mâni yoksa- aralarında halvete izin verir. Eşleriyle cinsel münasebetlerini ne zaman ve de nasıl yaşadıklarına göre değerlendirilemez.¹⁴³ Bu bağlamda Hz. Peygamber de farklı yaş ve fıtratta eşleri arasında insan olmalarından mütevellid bazı sorunlar yaşamışlar ve bu yaşanan hadiseler kaynaklara büyük oranda yansımıştır. Bunun yanı sıra eşleri arasında büyük hassasiyet göstererek hepsine adaletle yaklaşmaya çalışmış, vefatına götüren hastalık sırasında bile hanımları arasında belirlediği taksime uymuştur. Bu bağlamda Ebû Rezîn el-Ukaylî'nin, "Hz. Peygamber eşlerinden dördünü yanına alırken diğerlerini ertelediği" ifadesine karşılık hemen tüm kaynaklar Hz. Peygamber'in aile içinde ortaya çıkan problemler zaman dilimleri haricinde, bütün hanımlarına düzenli şekilde ziyaretlerde bulunmaya çalıştığını, hazerden sefere elinden geldiğince adaletli bir şekilde davranmaya gayret ettiğini bizlere anlatmaktadır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra da Ümmehâtü'l- mü'minîn'in tamamı evliliğin hukuki sonuçlarından olan iddet beklemiştir. Devlet bütçesinden geçimlerini sağlamak için verilen maaş Bedir ehlinden yüksek tutulmuş, ihticâb emri ve evlenme yasağı hayatları boyunca devam etmiştir. Kaynaklarda yer verilen malumatlar ışığında Ebû Rezîn el- Ukaylî'nin rivayetinin tarihsel süreçte Hz. Peygamber'in aile hayatında karşılığı olmadığı, bu rivayetle onun Nisâ Sûresi 4/3. âyetteki sınırlamaya uyararak dört eşle zevci ilişkiler içinde olup diğerlerini yalnızca hukuki olarak yanında bulundurduğuna dair bir sonuca götürmemelidir.

SONUÇ

İnsanlık tarihinde en yaygın evlilik bir kadının bir erkekle evliliği olan monogami türü evliliğdir. Araştırmalar taaddüd-i zevcât/polijini türü evliliğin tarih boyunca hemen her toplumda mevcut olduğunu, bunun toplum ve zaman göre değişim gösteren sosyo-kültürel, ekonomik, siyasi, coğrafi ve psikolojik sebepleri olduğunu göstermektedir. İslâm dininin kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerîm en-Nisâ 4/3. âyette taaddüd-i zevcâttan bahsedilmiş, Allah Resûlü de İslâm'ın Medine döneminde taaddüd-i zevcât uygulamasına aile hayatında yer vermiştir. Bu bağlamda çok kadınla evlilik İslâmî teşriide kabul görmüştür. Bununla birlikte çok eşlilikte alınabilecek kadın sayısının dört olduğu noktasında iki delil referans alınmıştır. Bunlardan birincisi; müfessirlerin çoğunluğu Nisâ Sûresi 4/3. âyete "mesnâ ve sülâse ve rubâ'a" ifadelerine çok kadınla evliliğin meşrû olduğu ve dörtle sınırlama manası verdiği yönündeki tefsirleridir. İkincisi ise Hz. Peygamber'in ashâbından çoğunluğu Benî Sakîften olan ve ondan fazla hanımı bulunanların dördünü yanlarında tutup diğerlerini boşamaları yönündeki talimatını ihtiva eden hadisleridir. Allah Resûlü, İslâm'ı yaymak, kin ve düşmanlıkları ortadan kaldırmak, toplumda eşleri vefat kadınlara sosyal güvence sağlamak gibi birçok amaç ve gerekçelerle Medine'ye hicretten sonra taaddüd-i zevcât uygulamasını aile yaşamında tatbik etmiştir. Kaynaklarda Hz. Peygamber'in on beş kadınla nikâh kıydığı, bunlardan on üç hanımla zifafa girdiği, ikisi câriye ve dokuzu hür toplam on bir hanımını bir arada tuttuğu, vefat ettiği sırada ise biri câriye olmak üzere toplam on hanımının bulunduğu kaydedilmektedir. Allah Resûlü'nün dört eşten fazlasıyla izdivacı, İslâm âlimlerinin çoğunluğu tarafından ona tanınmış özel bir durum olarak değerlendirilmiş, el-Ahzâb 33/50. âyet bu duruma referans olarak gösterilmiştir. Bununla birlikte Ebu Rezîn el-Ukaylî'nin "Hz. Peygamber eşlerinden sadece dördüyle zevcî ilişkiler içinde bulunurdu" rivayetinin Hz. Peygamber'in eşlerine tatbik edilen uygulamalar ışığında tarihsel gerçekliğinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Buna karşılık ez-Zührî'nin Hz. Peygamber'in hiçbir eşini geride bırakmadığına dair rivayetinin Hz. Peygamber aile

¹⁴² Ömer Sabuncu, *Peygamber Evinin Hanımları Hz. Hatice bint Huveylid*, ed. Adnan Demircan - Ömer Sabuncu (İstanbul: Siyer Yayınları, 2023), 40.

¹⁴³ Demircan, *Câhiliye'den İslâm'a Kadın ve Aile*, 149-150.

hayatındaki tarihsel gerçekliği yansıttığı sonucuna ulaşılmıştır. Nisâ Sûresi 4/3. âyette yer alan dört kadınla sınırına uymak adına Hz. Peygamber'in eşlerinden sadece dördüyle zevcî ilişkiler içinde bulunduğunu iddia eden müellifler, bu durumun Nisâ Sûresi 4/129. âyette "...bari birine büsbütün kapılıp da diğerini askıda imiş gibi bırakmayın..." emr-i ilahisine muhalif bir konuma düşme anlamını taşıdığını gözden kaçırmaktadırlar. Ümmehâtü'l-mü'minîn'in tamamının el-Ahzâb 33/31-32. ve el-Ahzâb 33/53. âyetlerle kendileri için vaz edilen özel hükümlere uygun şekilde davrandıkları, iddet bekledikleri, hicâb emrine uydukları ve hayatlarının sonuna kadar tekrar evlenmedikleri ve vakarlarını muhafaza ettiklerine dair nakiller ez-Zührî'nin rivayetini destekler mahiyettedir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslâm toplumunun, müminlerin annelerinin hiçbirini ayırt etmeden tamamına gereken ehemmiyeti göstermeleri ve onların ihtiyaçlarının karşılanmasında en üst olanakları kullanma gayretleri onlara verilen önemin bir tezahürü olarak anlaşılmalıdır.

TAADDÜD-İ ZEVCÂT UYGULAMASI VE BU UYGULAMANIN HZ. PEYGAMBER'İN AİLE
HAYATINDAKİ YANSIMALARI

KAYNAKÇA

Abduh, Muhammed - Reşid Rıza, Muhammed. *Menâr Tefsiri*. çev. Rahmi Yaran - Mehmet Erdoğan. 14 Cilt. İstanbul: Ekin Yayınları, 2011.

Abdürrezzak es-San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *el-Musannef*. thk. Habîbürrahmân el-A'zamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Meclisü'l-İlmî, 2. baskı., 1403-1982.

Acar, İbrahim. "Poligami Üzerine Bazı Mülâhazalar". *Ekev Akademi Dergisi* 1/2 (1998), 189-220.

Akdemir, Salih. "Kur'ân'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'ân Öncesi Mekke Toplumu". İstanbul, 2011.

Aktaş, Yaşar. *Bir Bakışta Toplum Bilim*. İstanbul: Paradigma Kitabevi Yayınları, 2013.

Ali, Kevser Kâmil - Öğüt, Sâlim. "Çok Evlilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Arslantaş, Nuh. *H. Muhammed Döneminde Yahudiler*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016. Ateş, Süleyman. *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Yayınları, 1995.

Aybey, Salih. "Dünden Bugüne Modernleşme Bağlamında Ailenin Değişim ve Dönüşümü". *Aile ve Modernite*. ed. Salih Aybey vd. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 2017.

Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turasi'l-Arabî, t.s.

Azimli, Mehmet. *Siyeri Farklı Okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3. baskı., 2010.

Bardakoğlu, Ali. *İslâm Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşmek*. ed. Mustafa Çağrı. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016.

Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Şerhu's-Sünne*. thk. Şuayb el-Arnaûd - Muhammed Zuheyr eş-Şâviş. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 2. baskı., 1403-1983.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-Kebîr*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 22 Cilt. b.y: Merkezü Hacer li'l-Buhûs ve'd-Dirâsetü'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 1. baskı., 1432-2011.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi' u's-Sahîh*. thk. Mustafa Deyb el-Biğâ. 6 Cilt. Beyrut:

Dâru İbni Kesîr, 3. baskı., 1407-1987.

Canan, İbrahim. "Aile Reisi ve Baba Olarak Hz. Peygamber". *H. Peygamber ve Aile Hayatı*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2006.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Sadık el-Kamhâvî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İhyâ'it-Türasi'l-Arabî, 1405-1984.

Cevad Ali. *el-Mufassal fî Târîhîl-'Arab Kable'l-İslâm*. 20 Cilt. b.y: Dâru's-Sâkâ, 4. baskı., 1422-2001. Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*. thk. Seyyid Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1386-1966.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân. *el-Müsned*. thk. Merzuk b. Hayyas Al-i Merzuk ez-Zehrani. 2 Cilt. b.y, 1. baskı., 1436-2015.

Demircan, Adnan. “Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh”. *Diyanet İlmî Dergisi*

49/3 (2013), 21-42.

Demircan, Adnan. *Câhiliye’den İslâm’a Kadın ve Aile*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.

Demircan, Adnan. “Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik”. *İSTEM: İslam San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsiki Dergisi* 1/2 (2003), 9-32.

Demircan, Adnan. “Hz. Peygamber’in Çok Kadınla Evliliği Üzerine Bazı Düşünceler”. *Müminlerin Anneleri*. ed. Adnan Demircan - Ömer Sabuncu. İstanbul: Siyer Yayınları, 2017.

Demircan, Adnan. *Kızların Çocuklarının Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik*. İstanbul: Beyan

Yayınları, 2008.

Demircan, Adnan. “Kur’an’ın Nüzûl Dönemi Putperest Arapları İçin Kaynaklığı Üzerine”. *İslâm, San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikî Dergisi* 2/4 (2004), 53-61.

Demircan, Adnan. “Kur’an’ın Nüzûl Dönemi Putperest Arapları İçin Kaynaklığı Üzerine”. *Bir Bilim Olarak Siyer ve Kaynakları*. ed. Adnan Demircan. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. baskı., 2014.

Demircan, Ali Rıza. “Teaddüd-i Zevcât”. *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı (Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi)*.

İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.

Derveze, İzzet. *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*. çev. Mehmet Yolcu. 2 Cilt. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2. baskı., 2012.

Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrûl’l-Hadis*. 10 Cilt. Kahire: Dâru’l-İhyâi’-Kütübü’l-Arabî, 1393–1973. Döndüren, Hamdi. “İlâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, Şâfiî. *el-Müsned*. thk. Muhammed Âbid es-Sindî. 2

Cilt. Beyrut: Dâru Kütübü’l-İlmiyye, ts.

Ebû Dâvûd, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Süneni Ebû Dâvûd*. thk. Şuayb el-Arnaûd - Muhammed Kâmil Karaballı. 7 Cilt. b.y: Dâru’r- Risâletü’l-Âlemiyye, 1. baskı., 1430–2009.

Erkal, Mustafa E. *Sosyoloji*. İstanbul: Filiz Kitabevi, ts.

Fayda, Mustafa. *Hz. Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler*. İstanbul: İfav Yayınları, 3. baskı., 2006.

Gökçe, Birsen. “Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım”. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*

1 (Aralık 1978), 7-21.

Gümüş, Sadrettin. “Resûlullah’ın Aile Hayatı ile İlgili Âyetlerin Toplu Değerlendirilmesi”. *Hz.*

Peygamber ve Aile Hayatı. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. baskı., ts.

Hâkim en-Nîsâbü’rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*. thk. Ebû Abdurrahman Mukbil el-Hâdî. 5 Cilt. Kahire: Dâru’l-Harameyn, 1417–1997.

Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları, 2009.

TAADDÜD-İ ZEVCÂT UYGULAMASI VE BU UYGULAMANIN HZ. PEYGAMBER'İN AİLE
HAYATINDAKİ YANSIMALARI

Hatalmış, Ali. *Erken Dönem İslam Tarihinde Kölelik ve Cariyelik*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.

Hatemi, Hüseyin. *Kadının Çıkış Yolu İlahi Hikmette Kadın*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.

Işık, Emin. "Ahzâb Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*. thk. Ali Muhammed Muavviz - Âdil Abdülmevcud. 4 Cilt. b.y: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. baskı., 1415-1994.

İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *et-Temhîd Limâ fi'l-Muvatta' mine'l-Me'ânî ve'l-Esânîd*. thk. Mustafa b. Ahmed el-Ulvî - Muhammed Abdülkebîr el-Bekrî. 24 Cilt. Fas: Vezâretü'l-Umûmu'l-Evkâf, 1387-1967.

İbn Asâkir, Ebû Mansûr Fahrüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *Kitâbü'l-Erba'în fî Menâkibi Ümmehâti'l-Mü'minîn*. thk. Muhammed Mutî' el-Hâfız. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. baskı., 1406-1985.

İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe. *el-Musannef*. thk. Saîd Lahhâm. 8 Cilt.

b.y: Dâru'l-Fikr, t.s.

İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî. *el-Muhabber*. thk. Eliza Lichten Stater. Beyrut: Dâru'l-Âfâkı'l-Cedîde, t.s.

İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye*. thk. Abdullah Hâşim el-Yemânî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, t.s.

İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnaûd - Âdil Mürşid. b.y: Müessesetü'r-Risâle, 1. baskı., 1421-2001.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyârî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî. *Sîretü'n-Nebeviyye*. thk. İbrahim el-Ebyârî vd. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, 3. baskı., t.s.

İbn İshak, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî. *Sîretü İbn İshâk*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. baskı., 1398-1978.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî. *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm*. thk. Sâmî b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tayyibe, 1420-1994.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. 2 Cilt. b.y: Dâru İhyâi'l-Kütübü'l-Arabî, t.s.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, 3. baskı., 1414-1994.

İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1425-2005.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. baskı., 1410-1990.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk.

- Muhammed Abdülkadir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru Kütübü'l-İlmiyye, 3. baskı., 1424–2003.
- Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. çev. Hayreddin Karaman vd. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. baskı., 2012.
- Kâsimî, Cemâleddin el-. *Meḥâsinü't-Te'vîl*. thk. Muhammed Basil Uyun es-Seved. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Kütübü'l-İlmiyye, 1. baskı., 1418–1997.
- Kaya, Mahmut. *Dünden Bugüne Çok Eşlilik*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2008.
- Kazıcı, Ziya. Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 5. baskı., 2009.
- Keskin, Yusuf Ziya. "Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (2001), 5-26.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Berduni - İbrahim Atfiş. 20 Cilt. Kahire: Dâru Kütübü'l-Mısriyye, ts.
- Mâlik b. Enes, Muhammed Mustafa el-'Azam. *el-Muvatta*. thk. Muhammed Mustafa el-Azâmî. 8 cilt Cilt. b.y: Müessesetü Zâyed b. Sultan âli Nihyân, 1. baskı., 1425–2004.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvi'l-Kebîr*. thk. Ali Muhammed Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 19 Cilt. Beyrut: Dâru Kütübü'l-İlmiyye, 1. baskı., 1419– 1999.
- Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'an*. çev. Yusuf Karaca. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 4. baskı., ts. Mevlânâ Şiblî, Nu'mânî. *Son Peygamber Hz. Muhammed Sîretü'n-Nebî*. çev. Yusuf Karaca. İstanbul: İz
- Yayıncılık, 2010.
- Muhammed Garîb, Mahmûd. *Teaddüdü'z-Zevcât beyne Hakâiki't-Tenzîl ve İftirâti't-Tadlîl*. Kahire: Dârü'l- Kalem, 2. baskı., 1423–2004.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmûd Şahâte. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, 1. baskı., 423/2002.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac. *el-Câmi' u's-Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbaki. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, t.s.
- Nirun, Nihat. *Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. Ankara: Ankara Kültür Merkezi Yayını, 1994. Ömer, Ahmed Humeyd. *Mu'cemü'l-Lugatü'l-Arabiyyetü'l-Muâsıra*. 4 Cilt. b.y: Alemü'l-Kütüb, 1. baskı., 1429–2008.
- Önkal, Ahmet. *Resûlullah'ın İslam'a Davet Metodu*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2004.
- Özdaş, Haşim. "Nisâ Sûresi 3. Âyetinin Dörtten Fazla Evliliğe Delaleti Meselesi Üzerine Bir İnceleme". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2020), 429-458.
- Özsoy, Ömer. *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*. Otto Yayınları, 4. baskı., 2021.
- Özsoy, Ömer - Güler, İlhami. *Konularına Göre Kur'an (Sistemik Kuran Fihristi)*. Ankara: Fecr Yayınları, 2019.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

TAADDÜD-İ ZEVCÂT UYGULAMASI VE BU UYGULAMANIN HZ. PEYGAMBER'İN AİLE
HAYATINDAKİ YANSIMALARI

Sabuncu, Ömer. "Hatice bt. Huveylid". *Müminlerin Anneleri*. ed. Adnan Demircan - Ömer Sabuncu. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. baskı., 2017.

Sabuncu, Ömer. *Peygamber Evinin Hanımları Hz. Hatice bint Huveylid*. ed. Adnan Demircan - Ömer Sabuncu. İstanbul: Siyer Yayınları, 7. baskı., 2023.

Sandıkçı, Kemal. "Tulekâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2012. Saraç, Yekta (ed.). *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*. 4 Cilt. İstanbul: Risale Yayınları, 1990.

Savaş, Rıza. "Hz. Muhammed'in Çok Eşliliğinin Siyasi Boyutu". *7. Kutlu Doğum Sempozyumu: Tebliğler*.

103-120. Isparta, 2004.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1414-1993.

Seyyid Kutub. *Fî Zılâli'l-Kur'ân*. 10 Cilt. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1994.

Sizgen, İbrahim. "İslâm Aile Hukuku Açısından Kasm Hakkını Düşüren Haller". *Batman Akademi Dergisi* 6/2 (2022), 163-183.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî. *Dürrü'l-Mensûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.s.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1410-1990. Şensoy, Ali. *Fıkhî Hükümlerde Hür Köle Ayırımının Temelleri*. Kayseri: Erciyess Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Neylül'Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr*. thk. İsmâ müddin es-Sabâbatî. 8 Cilt. Mısır: Dâru'l-Hadis, 1. baskı., 1413-1993.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü's-Sajîr*. thk. Muhammed Şekûr Mahmud. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1. baskı., 1403-1985.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. b.y: Müessesetü'r-Risâle, 1. baskı., 2000.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru't-Turas, 1. baskı., 1367-1967.

Toğuşlu, Serap. "Zeyneb bint Cahş". *Müminlerin Anneleri*. ed. Adnan Demircan - Ömer Sabuncu. İstanbul: Siyer Yayınları, 2017.

Tuğ, Salih. "Hz. Muhammed'in Evliliklerinde Kronolojik Yapı". *HZ. Peygamber Ve Aile Hayatı*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.

Uğur, Mücteba. *Hicri Birinci Asırda İslam Toplumunu*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980.

Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî. *Esbâbü'n-Nüzûlü'l-Kur'an*. thk. Kemâl Bisyûnî Zeğûl. b.y: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1411-1990.

Yakıt, İsmail. "Hz. Peygamber'in Evliliklerinin Sosyo-Kültürel ve Dini Analizi". ed. İsmail Yakıt. Isparta, 2005.

Yazır, Elmalılı Hamdi. *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu*. ed. Sıtkı Gülle. 5 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 1997.

Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, 2015.

Yıldırım, Mustafa. "Nisâ Suresi 3. Ayet Bağlamında Çok Eşlilik Meselesi". 533-546. İzmir, 2012. Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-

Dımaşkı. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. 18 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadis, 1427-2006.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârukî ed-Dımaşkı. *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*. thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmurî. 52 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-Arabî, 1413-1993.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Kavâmizi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vil*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbü'l-Arabî, 3. baskı., 1407- 1986.

Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa. *et-Tefsîrü'l-Münîr*. 30 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 2. baskı., 1418-1997.

